

Fiatalok tárlata

Köszöntőt szeretnék mondani, de előtte még meg szeretném kérdezni a tisztelt Olvasót, emlékszik-e Anton Pavlovics Csehovnak, a nagy orosz realista írónak, a világ legnagyobb novel... stb., szóval emlékszik-e a *Panaszkönyv* című nyúlfarknyi Csehov-karcolatra? Aki emlékszik, annak dicséretesen jó az emlékezőtehetsége, aki pedig nem emlékszik — vagy, uram bocsá', nem is olvasta az említett remeket —, annak, szíves engedelmyükkel, elmondanám: a karcolat arról szól, hogy egy istenhátamegetti vasútállomáson található panaszkönyvbe többen is bejegyzik bejegyezni valóikat, s ily módon az írónak sikerül másfél oldalon érzelgetnie azt a légkört és azt a szellemi szintet, mely az illető városkában uralkodik.

És ha valaki megkérdezné, miért kell mindezt tudni, akkor itt el is mondanám. Az történt ugyanis, hogy idén júliusban Kolozsvárt a Művészeti Galériában alkalmam volt megismerkedni egy hasonló füzetrel. Természetesen nem szeretném, ha félreértenének: nem panaszkönyvről van szó, hanem az akkor frissiben megnyílt képzőművészeti tárlat emlékkönyvéről. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy ez a füzet vezető helyen áll társai között — itt Kolozsvárt —, mert lapjain első ízben találkozhattunk valódi közönséggel, olyanal, aki szokatlan módon a szíven viselte a képzőművészet ügyét, s azonkívül, hogy nevét bejegyezte a látogatók névsorába, élesen és hevesen vitakozott képzeletbeli ellenfelekkel a közszemlére kitett munkák művészi értékét illetően. Körülbelül így:

„Szívem teljes melegével köszöntöm az új nemzedéket!”

„Mit keresnek itt, ebben a szép teremben a művészetnek ezek a huligánjai?!?”

„Igazi élménynek bizonyult a kiállítás, és örülök az absztraktok föl-vonulásának.”

„Brávó M. — (M. az egyik kiállító) — de elfelejtettél a képedre fölragasztani még három konzervesdobozt!”

És itt rögtön következnek a tömör válasz is, nyíllal ellátva, nehogy félreérthető legyen:

„Marha”.

És így tovább.

Be kell vallanom, hogy ezek után nagyon megörültem ennek a füzetnek, az ellentétes és dühös véleményeknek, s magamban megdicsértem a nyilatkozókat — ha nem is szalonképtelen stílusukért, de őszinteségükért. Szél fuvatlan nem indul. A kiállítás pedig derekasan

kiérdemelte a dicséretet és a lehurrogást egyaránt. A kettő között csupán az a különbség ez esetben, hogy a lehurrogás mélységesen igazságtalan volt. Mert ne tagadjuk — az utóbbi idők kolozsvári képzőművészeti tárlatai (talán a múlt téli grafikai kiállítást leszámítva) nem nagyon kényeztették el a művészetpártoló közönséget. Mintha valamiféle akadályozva újszerű, izgalmas, sokatmondó alkotások létrehozását. Nem csoda hát, ha ilyen hangulatban a közönség az első frissítően és újszerűen ható jelentkezést azonnal és intenzíven leereagálta. Mert meglepetés volt a Fialatok Tárlata. De lássuk az előzményeket!

Az az alkotási kör, melyhez ezek a fiatal művészek tartoznak, már jó néhány éve működik jól-rosszul Kolozsváron, s jelenleg mintegy hetven tagot számlál. Tagjainak életkora nem haladja meg a harmincöt évet, és szinte nyílt titok, hogy mindeddig rajtuk kívül álló okoknál fogva nem tudtak együtt, ilyen tömegben kiállítani. Mostani jelentkezésük szorosan összefügg a Képzőművészeti Szövetség vezetőségében beállt változásokkal. És hogy mekkora kár volt eddig is megakadályozni őket a közönség elé járulásban, azt éppen kiállított munkáik színvonala igazolja.

Azt mondtam az imént, hogy megérdemelték, amit a közönségtől kaptak, és nem túloztam, mert bárki is nézte meg a kiállított képeket, nem láthatott egyebet, mint azt, hogy egy olyan fiatal generáció jelentkezett most egységesen, melynek lételeme a jóindulatú nyugtalanság, az állandó keresés, s amely utakat keres, olyan utakat, melyeknek fölfedezése mindenképpen hazai képzőművészetünk sokszínűségét és rangját növelné. És engedtessek meg nekem, hogy megkockáztassam azt a szubjektív meglátást, mely szerint a fiataloknak az az egységes csoportja — így mint csoport — világratekintőbbnek tűnik az előtük járó nemzedéknél, és nincs semmiféle főbiájuk: nyugodtan kipróbálják magukon, a saját vásznukon mindazokat az alkotási módszereket, amelyeket jónak, érdekesnek, merésznek, asszimilálhatónak tartanak. És érdekes módon leggyakrabban éppen azért éri őket bíráló, hogy szolgai módon utánozzák a külföldi mestereket, kozmopolitává silányítva ily módon saját művészetüket.

Igen, de ez a vád mindenképpen hamis. Az egyéniség ugyanis, bármekkora és bármilyen erős legyen is az, nem a semmiből pattan ki, mindjárt teljes villogó fegyverzetben, mint Pallasz Athéné Zeusz fejéből, hanem hosszas útkeresés, vívódás, munka és próbálkozás eredményeként alakul ki. Ezer lépést kell megtennie a művésznek különböző hatások bűvkörében, míg végül az ezeregyedik lépése már nem hasonlít az előtte vonulók járásához. Ha tehát egyik fiatal, húsz-egynéhány éves grafikusunk-festőnk egyben-másban hasonlít Vasarelyhez, azért még nem kell félreverní a harangot, hívni a tűzoltókat, s hideg vízzel locsoltatni az illetőt, hogy térjen észhez. S főleg nem kell kulturhuligánnak nevezni — mélyen tisztelt tárlatlátogató! Mert a formai modernségen túl azért megvan ezekben a fiatalokban az a felelősségérzet, mellyel a művésznek viseltetnie kell azzal a munkával szemben, amelyet végez. És éppen ez az, amiért üdvözölnünk kell jelentkezésüket, merészségüket, kísérletező kedvüket egyaránt. És én magam — anélkül, hogy valakit is sérteni kívánnék — jóleső érzéssel nyugtázom

azt a tényt, hogy művészi törekvésekben föl sem villan annak a vulgáris ember-láttatásnak az igénye, mely olyan sokáig uralkodott művészeti életünk felett, s melynek olyan sok „remeke“ a múzeumok pincéiben nyugszik leltári tárgyként. A magam részéről pedig merem remélni, hogy ezeknek a fiataloknak sikerül olyan eleven művészi mozgást, „képzőművészeti életet“ teremteni Kolozsvárt, amilyen ma még — sajnos — nincsen.

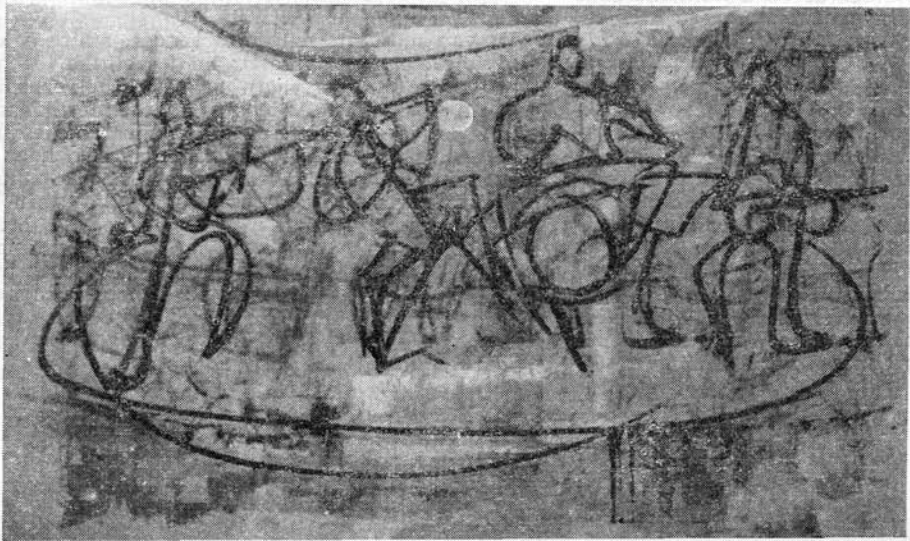
S visszatérve a kiállítási emlékkönyvhöz: jól teszi a közönség, ha nyilatkozik. És még jobban tenné, ha módot találna arra, hogy nyilvánosan vitatkozhassék az alkotókkal. Mindkét félnek javára válna ez. A közönség tanulna, a művész pedig szembeállhatna ezzel a furesza tükörrel, ami soha meg nem ismételt módon tükrözné vissza az alkotói problémákat, a mesterségbeli tökéletességet vagy tökéletlenséget, s mindenképp a műből kiérzett vagy ki nem érezhető hitet. Izgalmas volna az ilyen nyilvános és őszinte találkozás. S minden bizonnyal ezek a fiatalok megállnák a helyüket, mert úgy érzem, minden munkájukból világít alá az irántuk a művészet iránt, a művészet erejébe vetett hit.

Aragon néhány sorát juttatta eszembe a Fiatalok Tárlata, s mert köszöntőt akarok írni, ezzel zárom a cikket:

*Annak akinek kisebb gondja is nagyobb mint a kilovaglás s akit
nem hat meg az átizzadt szőrzet sem a lovak nyihogása
Mindig nagyobb lesz egy kőből vésett ló ahogy itt áll talapatán
Mindig részegítőbb lesz hasztalan sörényével melyet meglebbent
felágaskodva örökre
a lassan mozduló nap*

Király László

Florian Alexandru Mihai:
Dzsessz-zenekar

◆ *A szabad idő ma már nemcsak jog, hanem társadalmi probléma is. A szociológiai vizsgálatok kimutatták, hogy az Egyesült Államokban egyes társadalmi csoportoknak több szabad idejük van, mint amennyit tudásuk, érdeklődésük és hajlamuk szerint fel tudnak használni. A fölösleges szabad idő gyakran elesettséghöz, bizonytalansághoz, elidegenedéshez vezet, és a korai nyugdíjazás sok ember számára a senki földjére való száműzetést jelent. Ezért azután már a biztosító társaságok sem lelkesednek a nyugdíjasokért.*

E helyzet magyarázatát a pszichológiai kölcsönhatásokban kell keresni. Arnold Hutschnecker és Selye János kutatásai minden kétséget kizáróan bebizonyították, hogy szoros kapcsolat van az ember megszokott gondolkodása és mindennapi cselekedetei között, hogy a lelki világ nagymértékben befolyásolja az emberi szervezet egész kémiai funkcióját. Az ún. pszichoszomatikus vizsgálat egyrészt a lelkiélet és a test között fennálló kapcsolatot, másrészt azokat a betegségeket igyekszik megállapítani, amelyek e kapcsolatok egészségtelen volta esetén keletkeznek, mint például a fekély és a vérnyomás zavarai. Hutschnecker szerint az élniakarás és a halniakarás a pszichoszomatika ellentétes megnyilvánulásai. Ha valaki foglalkozását nem szereti, energiája fokozatosan kiszárad, ha viszont szereti, akkor megnő. Az előbbi esetben keletkezik „a halniakarás”, az utóbbiban ennek ellenkezője, „az élniakarás”. Selye éppen azokat a kémiai változásokat vizsgálta, amelyeket a gondolkodás vált ki „az emberi kémiaiában”, vagyis az aggodalom, a stress és a kimerülés hatását az adrenalin-mirigyekre. Kiderült, hogy az ál-

Emlékszem, már egyetemi hallgató koromban mennyire megragadott Kallós Miklós előadásainak teljességre törekvő tömörsége, eszmegazdagsága, mondanivalójának sohasem öncélú, de mindig célratoró eredetisége, gondolatmenetének szinte áttetszően világos logikája. Ugyanezeket az erőnyeket fedeztem fel most újra a politikai tudatról írott könyvében*. Am értéküket ezúttal megsokszorozza a szóban forgó munka mérete. Igaz, a könyv 300 lapnyi terjedelmű, de akár kétszerese is lehetne, mert tartalma annyira sűrített, hogy helyenként úgyszólván csak a csontvázig lemeztelenített lényegre szorítkozik. A mondanivaló tömörsége azonban mégsem teljesen aszkétikus, mert az egyéni hozzáállás, a sajátos meglátások, az önálló megítélések és értékelések révén lépten-nyomon friss színfoltot nyer és főleg sohasem nehézkes, mert a minden részletében rendszeres és világos tárgyalási mód következtében a legbonyolultabb kérdések is szinte önmaguktól bomlanak ki és tárják fel belső titkaikat.

Nem tudom, más is tapasztalta-e már, nekem mindenesetre mindinkább az a benyomásom az utóbbi időben, hogy a filozófiai, szociológiai szakirodalomban kezd elterjedni egyfajta sajátos „hobby”: a mondanivaló túlbonyolításának, a szándékosan vargabetűs gondolatfűzésnek és a homályos szöveg-labirintusokban való bújócskázásnak a szenvedélye. Meglehet, hogy csupán pillanatnyi kortűnet, amelyet a korábban változtathatatlanok vélt filozófiai és szociológiai alapfogalmainak körül támadt átmeneti zavar okozott, az új kutatási eredmények, irányok és szempontok értelmezése kapcsán jelentkező fogalmi nehézségek születtek. De bárminő tényezők okozzák is ezt a helyzetet, semmiképpen sem indokolják. Tanúbizonyosság erre a tárgyalt könyv, annak minden fejezete, minden gondolata. Pedig, ha valahol számolni kell effajta nehézségekkel, akkor a politikai szféra kutatásában különösképpen. Már csak azért is, mert a *politikatudomány* mint önálló diszciplína még jóformán alig vált le a szociológia köldökzsinórjáról, és ha van még a társadalmi valóság térképén fehér folttal jelölendő rész, akkor bizonyosan mindenekelelt a politika tartozik ide.

Itt van mindjárt a legelső kérdés, amire a könyv első fejezete keres választ: mi a politika, és hol, a társadalmi totalitás mely részében helyezkedik el ez a sajátos szféra. Jóllehet a marxizmus klasszikusainak művei e tekintetben is számos értékes útmutatást tartalmaznak, a probléma nemcsak, hogy nem megoldott, de megoldása továbbra is sok nehézségbe ütközik. Az egyikre a szerző egy vita során hívta fel a figyelmet, amikor rámutatott, hogy a történelmi materializmus alap kategóriái mai jelentéstartalmukkal nem alkalmasak a társadalmi valóság különböző közegeinek — és ezen belül a politika szférá-

* Nicolae Kallós: *Conștiința politică. Editura științifică. București, 1968.*

jának — sokoldalú, átfogó és kimerítő körülhatárolására, jellemzésére. Szükségessé vált elmélyült, alapos újragondolásuk és átértékelésük. Ezen a nehézségen a könyv íróját korántsem a spekuláció, hanem ellenkezőleg, a gyakorlat élesszemű vizsgálata segíti át. Fejtegetései nem az általános fogalmakból kiinduló tétellevezetések, hanem a tényleges, jól szemügyre vett valóság fogalmi általánosításai. Így jut el a politikai szféra három fő összetevőjének — a politikai viszonyoknak, a politikai intézményeknek és a politikai tudatnak — a felismeréséhez.

Egyes bírálók ebben a felosztásban kifogásolnivalót találtak, nevezetesen azt, hogy a politikai viszony és politikai intézmény megkülönböztetése logikailag nem — vagy legalábbis nem kielégítően — indokolt. A marxista szociológia alapfogalmi és fogalmi rendszere újraátgondolásának szükségességét hangsúlyozó állásfoglalásával a szerző arra céltzott, hogy az adott esetben a logikai ismérv a kérdéses fogalmak (mindenekelőtt a társadalmi lét—társadalmi tudat, alap—felépítmény, spontán—tudatos, anyagi—szellemi kategóriapárok) függvénye, s mint ilyen, maga is felülvizsgálásra szorul. A két szóban forgó komponens további struktúraelemzésével a könyv maga szolgáltat nyilvánvaló bizonyítékot arra, hogy a gyakorlatban ez a megkülönböztetés feltétlenül jogosult, mert hiszen léteznek egyfelől osztályviszonyok, osztályokon belüli viszonyok, osztályok és pártok közötti viszonyok, nemzetek közti és államok közti viszonyok, vagyis politikai viszonyok, és léteznek másfelől pártok, politikai szervezetek és rendszerek, államok, vagyis politikai intézmények.

Természetesen a politikai viszonyok és intézmények beható elemzését a munka keretei nem teszik lehetővé, hiszen tulajdonképpen tárgya a harmadik összetevő, a politikai tudat, amelynek lényegét a kötet mintegy felét kitevő második fejezet taglalja. Itt is mindenekelőtt számot kell vetni a fennálló nehézségekkel, szembe kell nézni mindazzal, amivel a marxista szociológia még adós. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szerző távolról sem törekszik a felmerülő problémák minden áron történő megoldására, ellenben mindenütt tudatosítja a létező megoldások problematikusságát. A politikai tudat szerkezeti koordinátáinak megvonása már önmagában is jó néhány alapfogalom felülvizsgálását kívánja meg.

Itt van például a polgári ideológia, pontosabban, a *polgári politikai ideológia* fogalma, amelyet még nem is olyan rég egyszerűen csak lelepleztünk, megbélyegző jelzőkkel illetünk, lépten-nyomon visszavertünk, anélkül azonban, hogy szigorúan tudományos elemzés tárgyává tettük volna. És lám, mihelyt alaposabban szemügyre vesszük, rögtön kiderül, hogy nagyon is összetett, bonyolult, többarcú, belsőleg ellentmondásos jelenséggel állunk szemben, hogy ez az ideológia korántsem egységes valami, tehát tudományos igényű megítélése és jellemzése differenciált elemzést kíván. Nem véletlen, hogy a könyv nem a polgári ideológia különböző formáit, irányzatait veszi szemügyre, hanem inkább alapvető tendenciáit igyekszik megragadni. Csakis így válik lehetővé a mai polgári politikai ideológia úgynevezett mérsékelt-li-

landó feszültség és félelem, valamint az emberi szervezet le-romlása között közvetlen összefüggés van. Ezek hatása az adrenalin-mirigyekre testi bennuláshoz és szívbetegségekhez vezethet.

Selye figyelme a túlterhelésre irányul, ám ennek ellenpólusa, a téletlenség ugyanolyan tünetekkel járhat. Éppen ezért a pihenés, a kikapcsolódás nem jelenthet élettelenséget. Célja ugyanis a megfjódás, a regenerálás. Ha a túl sok szabad idő, például a nyugdíjasoknál, téletlenséget vált ki, ez betegséget okozhat. Ha valaki hosszú időn át testileg és lelkileg aktív volt, s ezt egyszeriben téletlenségre váltja föl, akkor könnyen ilyen pszichoszomatikus betegségekbe eshet. Az élniakarás a test megfelelő „kémiáját“ teremti meg, életkedvet és hosszú életet biztosít.

◆ *A kiadók és olvasók táján nem is sejtik, milyen megújító forradalom előtt áll az írásbeliség, a könyvnyomtatás és a sokszorosítás minden formája. A nehézkes írógépek, nyomdák, rotapríntek helyét a jövőben a mikrohullámú elektronikus gépek veszik át. Június 9-én az amerikai lapkiadók egyesületének kutatóintézete olyan írógépet mutatott be, mellyel a terepen levő újságíró riportját egyenesen a szerkesztőség termébe kopogtatja le, szalag és kattogás nélkül percenként 1200 szó sebességgel.*

A különböző típusú és rendeltetésű elektronikus és optikai gépeknek ma már egész sora áll kiskisérletezés alatt. Közülük csak néhányat említünk. A fotokompozíciós elektronikus rendszerű szedőgépeket általában Photonoknak nevezik. Ezek másodpercenként 800 betűt szednek zajtalanul, szagtalanul és hőképződés nélkül. A Linotron a műhold

krónika

fényképző apparátusából fejlődött ki. Percenként 68 000 betűt szed ki, és egész lapokat állít össze katódusugár-cső segítségével. Az első nagy eredmény egy 32 701 lapos, 81 kötetből álló kiadvány, melyet ezer óra alatt szedett ki (a lino-type rendszerrel százezer órára lett volna szükség). A Videocomp a képek létrehozására fénysugárt használ gyors letapogatású folyamattal. Automatikusán szabályozza a lap-hosszúságot, a fejezetcímeket és a fejezeteket.

A színes képközlés — color scanning — új módszerrel, mintegy távolból „cinkografálja” a színes képeket. Az ún. Combiscanner elektronikusan jóminőségű másolatokat készít színes képekről távközléssel. A video cartridge (a videotekecs) már a jövő évben forgalomba kerül. A tekercestelevíziós antennához kötik, és a képernyőn színes vagy fehérfeke formában megjelenik a kép, vagyis tévé-programját bárki maga állíthatja össze. A tekeres szélessége mintegy 1 cm, átmérője 18 cm. Ennek továbbfejlesztése révén életre kelthetők a magazinok képei és általában mindenféle kép. A Homefax (a házi „távíró”) 10 másodpercenként zsebzsórtár nagyságú lapot másol le. A tévé kanálisához csatolva az elektromagnetikus jeleket írásá változtatja át. Segítségével rögzíthetők a hírószefoglalások, sporteredmények, piaci árak, receptek stb. Az ún. fakszimile-rendszereknek különböző variánsai már meghaladják az ezret. A legelterjedtebb a nagytávolságú Xerography. Segítségével a napilapok és a képeslapok a föld különböző részein egyszerre nyomtathatók.

A nyomdatulajdonosok örömeire ezek az elektronikus, mikrohullámú gépek nagyrészt még kísérletezés alatt állanak,

berális ágán belül azoknak a pozitív mozzanatoknak, jelenségeknek a felismerése, amelyek erősítése és ösztönzése korunk sorsdöntő problémái megoldásának egyik előfeltétele.

A bonyolult, ellentmondásos jelenségek viselkedése sohasem egyértelmű. A polgári politikai ideológia utilitarista funkciója szemléltetően példázza ezt az igazságot: miközben ez az ideológia a tőkésrend súlyosbító problémáira keres megoldást, miközben az új követelményekhez való „hozzáigazításán” munkálkodik, óhatatlanul bizonyos fokú kritikai szerepre tesz szert. Találón szemlélteti ez az úgynevezett polgári politikatudomány sajátságos kétarcúságát. A könyv M. Duverger, a neves francia szociológus és politológus szavait idézi, amelyek kitűnően jellemzik ezt a felemás helyzetet. M. Duverger úgy véli, hogy mai formájában a politikatudomány kettős — a demisztifikálás és a misztifikálás egymással homlokegyenest ellentétes — funkcióját látja el. Az első tulajdonképpeni hivatásából fakad, a második viszont egyes kutatási módszerek kritikátlan alkalmazásának egyenes folyománya. A politikatudomány — írja — „a király koronája, a bíboros palástja, a bíró talárja, a tábornok csillagai alatt újra megtalálja az embert. Felfedi a király püreségét, megvizsgálja mezítelenségének értelmét, megállapítja anatómiai torzulásait”.

A mindennapi politikai gyakorlat, a különböző társadalompolitikai mozgalmak sokoldalú megértéséhez a politikai ideológia ismerete még korántsem elegendő. A vizsgálódásnak be kell talolnia a köznap vagy mindennapi tudat rétegébe is, le kell ásnia azokig a szintekig, amelyekben a spontán politikai cselekvés forrásai fakadnak. Hogyan, milyen kutatások segítségével közelíthető és ismerhető meg a politikának ez a szubjektív régiója, személyiségstruktúrában lerakódó közege? Számos nyugati országban, különösen pedig az Amerikai Egyesült Államokban végzett konkrét társadalomtudományi felmérések eredményei joggal engednek arra következtetni, hogy a szociológiai, de főleg a szociálpszichológiai kutatás számára ez a terület hozzáférhető és hogy e módszerek révén szerzett adatok a társadalompolitikai gondolkodás- és magatartásmódok számos vonatkozására fényt deríthetnek.

A mai amerikai szociológiai, politikai, szociálpszichológiai irodalom bőséges anyagot kínál napjaink amerikai polgársága, a középrétegek társadalomlélektani (én hozzátennem — politikai lélektani) koordinátáinak megrajzolásához. Ezzel kapcsolatban a könyv hivatkozik olyan szociológiai és szociálpszichológiai tekintélyek munkásságára, mint C. Wright Mills, David Riesman, Erich Fromm és mások, akiknél a politikai élelítés a tudományos általánosítás erejével párosul, hasonlóképpen utal más, pozitívista beállítottságú társadalomkutatókra, akik vizsgálódásaik során bőséges tapasztalati tényanyagot halmoztak fel. Így C. Wright Mills *Az uralkodó elit* című műve a pszichopolitikai vizsgálódás és jellemzés kitűnő példája. Az elit tagjai — írja Mills — tudatában vannak annak, hogy külön osztályt alkotnak. Egymás közti viselkedésük lényegesen eltér attól a magatartástól, amelyet más osztálybeliekkel szemben

tanúsítanak. Kölcsönösen elfogadják és megértik egymást, kizárólag saját köreiken belül házasodnak, igyekeznek, ha nem is azonosan, de legalább hasonló módon gondolkodni és cselekedni. Felsőbbrendű erkölcsi nihilizmusuk az állami élet viszonylatában sajátos és főként veszedelmes politikai immoralitásban jut kifejezésre. A felső tízezer esetében a politikai züllés nem egyes egyének vétke; itt korrupctak maguk az intézmények. Olyan világban, ahol az ügyletek, a katonai felkészülés, a politika a korporáció rendszeréből nyerik létük értelmét, a felsőbbrendű immoralitás intézményes formát ölt. Amerika számára a fenyegető veszedelmet nem egyes primitív politikuskok barbár esztelensége jelenti, hanem sokkal inkább politikusainak nyomasztó és lapos banalitásai, megdöbbenő önelégültsége. Ezek az emberek számúzték az értelmet, közhelyekre cserélték fel, dogmákat alkottak tulajdon szerepük igazolása és törvényesítése érdekében; ők a téboly realistái; a valóság cégére alatt paranoiás realitást teremtettek, amely csupán képzeletükben létezik: realitásként tüntetik fel a kapitalizmus utopikus képét.

A társadalmi és ezen belül a politikai jelenségek pszichikai megközelítése, pszichológiai alapról történő értelmezése ma már a polgári szociológiában is lényegében tudománytörténeti anakronizmus. Annál időszerűbb viszont a fordított irányú vizsgálódás, amely a társadalmi környezetből, a társadalmi létből kiindulva kísérli meg a pszichikai jelenségeket megmagyarázni. A valóban tudományos *szociálpszichológia* alapfogolata az a közismert marxi felfedezés, hogy az ember lényegét társadalmi viszonyainak összességében kell keresni. Az ember társadalmi relációinak történelmi rendszerében a politikai viszonyoknak kivételes szerep jut. Noha Kallós könyve tárgyánál fogva a gazdaság és politika összefüggésében a politika elsődlegességéről szóló tétel tárgyalásának viszonylag kis teret szentelhetett, ez a gondolat végigvonul a munka egészén, és harmadik, egyben utolsó fejezetében elsősorban azt kutatja, hogy miként nyomja rá a politikai tudat a maga jellegzetes bélyegét a társadalmi tudat többi formájára. Ha — és ez nem kérdéses — a politikai viszonyok és intézmények, s tegyük hozzá, a politikai tudat ilyen központi helyet tölt be a társadalmi totalitás szerkezetében, akkor mindaddig, amíg e viszonyok, intézmények léteznek, az ember társadalmi lényege a „homo politicus“-ban summázódik. Ugyancsak e gondolatmenet értelmében a társadalomlélektannak mint viszonylag önálló tudománynak magában kell foglalnia a politikai pszichológiát.

E gondolatok már régóta motoszkáltak bennem, de csak a könyv olvasása közben fogalmazódtak meg. Bár a szerzőt elsősorban a politikai tudat ideológiai síkja érdekli, és ennek tulajdonít nagyobb jelentőséget, mondanivalójának végső kicsengése mégis egy modern (vagyis nem az archaikus, hanem korunk társadalmait kutató) *politikai antropológia* kidolgozásának szükségességét húzza alá. A szerző egy alkalommal kifejezetten utalt is arra, hogy G. Balandier *Antropologie Politique* című munkája valószínűleg

és olyan költségesek, hogy egyelőre nem fenyegetnek azáltal, hogy a mechanikus gépeket kiszorítják.

◆ Teilhard de Chardin 1955. április 10-én 74 éves korában New Yorkban halt meg. Több mint 150 tanulmányt írt; ezek java részét Kínában, ahol missziós munkája mellett régészettel foglalkozott. A jezsuita paleontológus és régész *The Phenomenon of Man* című — halála előtt mintegy húsz évvel írott — művével filozófiaként vált világhírűvé. E művének kiadását az egyházi hatóságok sokszor visszautastították, végül „nem azért, hogy forgalomba hozzák, hanem megőrzés végett“, megjelenését kétszáz példányban engedélyezték.

Ebben az évben — miközben bölcséletének népszerűsége szüntelenül nő — Amerikában egyszerre három kötetet jelentettek meg Teilhard de Chardin műveiből és életéről. Az egyik *Letters to Two Friends* 1926—1952 címen tevékenységének legalkotóbb korszakában a tudós két nőismerőséhez írott leveleit tartalmazza. E levelek őszinteségükkel nemcsak a szerző mindennapi gondjait, hanem szellemi életének fejlődését is tükrözik. „Egyre elkeserítőbbnek tartom — írja egyik levelében —, hogy életemet a holt dolgok felkutatásában töltsem el“, és azt reméli, hogy az evolúció fogalma megadja számára a kulcsot ahhoz, hogy áthidalja a tudomány és a hagyományos vallás között tátongó szakadékat. A második, a *The Life of Teilhard de Chardin Robert Speaight műve, s Teilhard életét mutatja be.*

A harmadik mű vaskos skolasztikus munka, és célja Teilhard filozófiájának ismertetése. Címe: *The Thought of Teilhard de Chardin, szerzője*

krónika

Emil Rideau francia jezsuita. Kifejti benne a filozófus eszméit, gondolatait és azt is próbálja megindokolni, hogy az egyház miért nem engedélyezte soha teológiai műveinek kiadását. Szerinte azért, mert Teilhard nem volt képes „kimutatni a természet és a természetfölötti, a pozitív ésszerűség világánál szemlélt történelem és a kinyilatkoztatás történelme közötti feszültséget”. Egyszerűbben megfogalmazva azért, mert Teilhard túlnőtt a teológia fojtogató keretein.

új irányít kölcsönöz majd a politikatudomány egyes alapfogalmai körül zajló jelenlegi vitáknak.

A *Korunk* múlt évi decemberi száma egy írást közölt Kallós Miklós tollából az ideológia és tudomány kapcsolatáról, illetve az ezzel összefüggő legújabb vitákról. E cikk fő konklúzióját, azt ti., hogy a marxizmusban az ideológia és tudomány, a pártosság és objektivitás szerves, megbonthatatlan egységet alkot, joggal választhatta volna könyvének motójául. Ez a munka minden ízében pártos a szó marxista értelmében. Benne a vizsgálódás — letlégyen bármennyire is elvont — sohasem válik öncélúvá, ellenkezőleg, mindvégig következetesen és tudatosan a munkásosztály, a szocializmus ügyét szolgálja. Éppen ez a pártosság készíti — mondhatnám inkább kényszeríti, kötelezi — és teszi képessé a szerzőt arra, hogy éles szemmel vizsgáljon, tárgyilagosan ítéljen, minden gondolatot következetesen végig gondoljon és egy pillanatra se szűnjön meg kritikainak lenni.

Sztrányiczki Gábor

Orvostudományi kutatások Marosvásárhelyen

Harminc-negyven évvel ezelőtt Marosvásárhely orvostársadalmának élete semmiben sem különbözött a többi erdélyi középnagyságrendű városétól: néhány jó orvos, kevés kórházi ágy, meglehetősen gyenge kórházi felszerelés, tudományos munkára szinte semmi lehetőség. 1945 után az Orvosi, Gyógyszerészeti Intézet létesítése egycsapásra megváltoztatja a vidéki viszonyokat. Orvosprofesszorok érkeznek a városba, kialakul a klinikai hálózat, megindul az orvosképzés, megkezdődik a tudományos munka.

A kutatók már az indulás éveiben érzik a központi irányítás szükségét és legtöbbjük munkatársra lesz olyan elismert szaktekintélyeknek, mint C. I. Parhon, V. D. Márza, Gr. Benetato professzor. 1955-ben az Akadémia új statutuma alapján aztán valóban a tudományos kutatás egyik országos centrumává válik a város. Megalakul az Akadémiai Kutatófiók Orvostudományi Osztálya. A szervezés átmeneti hónapjai után 1956-ban indul meg a tényleges munka. Miskolczi Dezső akadémikus személyében a neuropatológia európai hírű művelőjét kapta vezetőjéül az új tudományos intézmény, és néhány év múltán az idegkörtani kutatások *vásárhelyi iskolájáról* beszélhetnek már a szakemberek bel- és külföldön egyaránt.

Az első években az idegkörtan mellett endokrinológiai, biokémiai, hepatológiai, embriológiai, növénybiológiai kérdésekkel, valamint a szilikózis problémájával is foglalkoznak az új intézmény munkatársai. Hamar világossá válik azonban, hogy ez a túl széles körű tevékenység az erők szétforgácsolásához

Késő reneszánsz—kora barokk
kehely, Nagykadács (Foto
Kabay)

téka

Călin Căliman

Filmul documentar
romănesc

vezet, ezért a további kutatások tárgyaként neuropatológiai témák szerepelnek csupán, és később az intézetet is az Akadémiai Kutatófiók Neuropatológiai Osztályának nevezik el. A Kutatófiók munkájával szervesen beilleszkedik az Akadémia Neurológiai Intézetének kutatótevékenységébe és gyümölcsötveti a román idegkörtani iskola kiválóságainak (Victor Babeş, Gheorghe Marinescu, C. I. Parhon és mások) eredményeit.

Az Akadémia gondozásában a közelmúltban jelentették meg tíz éves munkásságuk summázásaként összefoglaló tanulmányaikat* a Neuropatológiai Osztály munkatársai. Minthogy a közölt dolgozatok nagy része annyira speciálisan szakmai jellegű, hogy talán még az általános orvos érdeklődési körén is kívül esik, ezért eltekintek a közlemények tartalmi ismertetésétől, és inkább az intézetben folyó munkáról szólok, valamint kiemelek néhány olyan, a dolgozatokban szereplő kérdést, amely általános érdeklődésre tarthat igényt.

Korunk orvostudományának Achilles-sarka: a különböző *virusfertőzés*. Néhány nagyvírust leszámítva jelenleg semmilyen hatásos antibiotikummal vagy más gyógyszerrel nem rendelkezünk a létrejött fertőzés leküzdésére, nem beszélve arról, hogy több feltehetően vírus okozta megbetegedés patomechanizmusát sem ismerjük eléggé. Ezért jelent értékes hozzájárulást a vírusos agyvelőgyulladások kórtanának gazdagításához Miskolczi akadémikus és munkatársainak tevékenysége. Az országban elsőként írták le az 1955-ös marosvásárhelyi járvány kapcsán az úgynevezett B típusú nyári-őszi kullancs-encephalitis tünettanát és kórbonctanát. A kullancs itt nem kórokozónként, hanem terjesztő vektorként szerepel, amely csípésével oltja az emberbe a vírust.

Az idegkörtán régi problémája a sclerosis multiplex kórtanának tisztázása. A megbetegedés szintén egyfajta agyvelőgyulladás, amely rendszerint krónikus lefolyású, s nemcsak az agyvelőt, hanem a gerincvelőt is érinti, fő ismertető jele pedig az idegrostok velőshüvelyének pusztulása. Az anatómiai elváltozások szétszórót göcök formájában találhatók, ezért a betegség előrehaladtával a központi idegrendszer minden funkciója károsodott. Az ideggyógyászok megfigyelték, hogy bizonyos oltások után egyes vírusbetegségeket követően a központi idegrendszerben ellenanyag-ellentest reakció (allergiás reakció) zajlik le. Ellenanyagként az oltóanyag vagy a vírus testének fehérjeje, ellentestként e fehérjék ellen termelődött anyag szerepel, a reakció eredménye pedig az idegrostok velőshüvelyének pusztulása. Ez a megfigyelés vezette a kutatókat arra a gondolatra, hogy a sclerosis multiplex esetében is hasonló mechanizmus zajlik le.

Miskolczi akadémikus csoportja vizsgálódásának egyik fő témáját éppen az említett folyamatok tanulmányozása alkotja. Több évi fáradozás után sikerült pontosan leírniuk a kísérletes *allergiás agyvelőgyul-*

A film őse voltaképpen az úgynevezett felvevő, rögzítő, dokumentáló film. A román film is így kezdődik, Grigore Brezeanu Rázboiul independenței című alkotása e sikon úttörőnek tekinthető. De már azelőtt, a múlt század végén voltak hazai kísérletek: Menu néhányperces dokumentációs filmjei (A galaci áradás, Hájók a Dunán, A Capşa cukrászda teraszán, Katonai díszszemle).

Ismeretlen operatőr munkái az 1911. májusi munkágyűléseket, felvonulást, népnünepeséget megörökítő filmkockák. Az 1926-ban készült Dâmbovița apă dulce című dokumentumfilm a hatóságok nem engedték vetíteni, mivel a főváros kirívó ellentéteit mutatta be, a fényezés mellett a nyomort. 1936 és 1940 között 73 dokumentumfilm forgattak. Negyvennégy után e műfaj is nagy lendülettel fejlődött, s nem kis részt vállalt a szocialista építés népszerűsítésében.

A román dokumentumfilm azóta műfajilag is nagyot lépett előre: 1938 és 1967 között különböző nemzetközi dokumentumfilm-fesztiválokon összesen 65 román film kapott nemzetközi kitüntetést. (Meridiane, 1967.)

Szépréti Lilla

Párhuzamos vonatok

Az utolsó öt-hat évben írt elbeszélésekből áll össze a kötet. Témájukban sokféle, az írói eljárás, módszer tekintetében egyéni írások. A szemlélet frissességét érezzük azokban az elbeszélésekben is, amelyek Szabó Magda gondolatbonyolítására emlékeztetnek.

* *Cercetări medicale. Sub redacția Acad. A. Kreindler și Prof. dr. Gündisch. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.*

téka

Megszokott és különös hangulatok, eredeti élmények, a kisgyermek lelki életének finom rezzenetei teszik vonzóvá Szépréti Lilla második kötetét, amelynek izléses borítólapja tehetséges könyvgrafikusunk, Deák Ferenc munkája. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Kemény János

Halászs, vadászs, madarászs

Valamikor ösfoglalkozás, később sportszennvedély, Kemény Jánosnál ezen túl pedig még alkalom az írói megfigyelésre — a vadászsat. Ehhez az „alapfoglalkozás”-hoz a halászsat és a madarászsat a kötetben inkább csak a rim kedvéért foglal helyet, mert a szerző elsősorban vérbeli vadászs, akit a havas tett vérbeli íróvá. Attól kezdve, hogy gyermekkorában seréttel lőtt patkányra, egészen addig, amikor nyugdíjas korában már csak a suta hangjának utánszásával szédíti a vadat, sok kedves emlék vonul végig a könyvön. Itt a vadászsat nem ürügy a társadalom bemutatására, mint Turgenyevnél, itt a természet a fontos: az erdő és a cserjés, a farkas és a medve, és a vadászs, aki lesben áll, rajta üt vagy van úgy, hogy szánakozik. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

N. F. Jirov

Atlantiada. Probleme fundamentale ale atlantologiei

Amióta Plátón megírta Atlantisz-mondáját, mindegyre fel-felbukkan egy-egy kutató, aki azt állítja, hogy felfedezte a monda mőáott rejlvő valósságot. A második világháború óta Atlantisz titka valóssággal lázba hozta a régészeket, geográfusokat, oceanográfusokat, és a történészeket, aminek az lett az eredménye, hogy csaknem

ladás morfológiáját. Kísérleteikhez nyulakat és kutyákat használtak, az allergiás reakciót agyemulzió befecskendezésével érték el, az észlelt szövettani elváltozások pedig nagyfokú hasonlatosságot mutatnak az elhalt egyének agy- és gerinevelejtől készített szövettani metszetekkel. Gündisch professzor munkacsoportjának sikerült azt is tisztáznia, hogy a kísérletes allergiás agyvelőgyulladás esetén a kórfolyamat a szervezet egészét érinti, mivel nemcsak a központi idegrendszer különböző szféraiban, hanem a belső szervekben is gyulladásos göcökat észleltek. A tisztán anatómiai jellegű vizsgálódásokon kívül hisztokémiai módszerekkel sikerült egy sor fontos elváltozást kimutatni a fehérjék, cukrok, zsírok és enzimiek szöveti anyagcseréjében.

Ma már bátran elmondhatjuk, hogy a tárgyalat modell-betegséggel kapcsolatos kutatások eredményei nemcsak a hazai, hanem a külföldi neuropatológusok körében is joggal elismertek.

Feltétlenül szólni kell Maros Tibor professzor munkásságáról, aki a központi idegrendszer és a máj működése közti összefüggést tanulmányozta. Vizsgálatai során bebizonyosodott, hogy a hypothalamus sértésekor megváltozik a máj szövettani szerkezete, előbb a sejtek sorvadása, majd teljes pusztulása után kötőszövetes elemek felszaporodása észlelhető, ami magával vonja a májműködés csökkenését, esetleg teljes megszűnését is. Patkányok agykérgének részleges eltávolításakor a májban bevézések, mindkét agyfélteke kérgi részének eltávolításakor pedig a sejtek elhalása figyelhető meg. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy az agykéreg szerepet játszik a májsejtek regenerációjának szabályozásában is. A hypothalamus egyes zónáinak elektrokoagulációja alkalmával a kísérleti állaton kóros elhízás, máskor a hőszabályozás zavara regisztrálható. Mindezek a tények alátámasztják a központi idegrendszer és a különböző zsigeri szervek működésbeli kölcsönhatásáról vallott felfogást.

A gyakorló orvostant gazdagították Gündisch Mihály professzor hisztokémiai vizsgálatai. Az alkalikus foszfatazé nevű enzim tanulmányozása értékes adatokat szolgáltatott egyes májbetegségek kórjóslatára vonatkozóan. Sikerült kimutatni, hogy az alkalikus foszfatazének a sejtközti térben való felszaporodása előhírnöke a májszerkezet kötőszövetes átépülésének, amely krónikus májgyulladásához, illetve májsugorodáshoz vezet. Az enzim vérplazmabeli felszaporodása pedig támpontul szolgál egyes máj-, illetve epeútmegbetegedések elkülönítő kórisméjéhez. Magasabb érték esetén daganatos vagy köves epeútelzáródásra gondolhatunk.

Nem hagyható figyelmen kívül egy fiatal kutató, Kelemen József munkája, aki a belső szervek beidegződésének tanulmányozása során a szövettani metszetek egy új, egyszerű és az eddigiéknél hatékonyabb impregnációs eljárását dolgozta ki. Módszerével a legfinomabb idegvégződések és az idegvégződések közti kapcsolatok is kimutathatók.

A kötetben összefoglaló tanulmányok kaptak helyet, szintetizálva a különböző szaklapokban megjelent több mint háromszáz dolgozat, hazai és külföldi

kongresszusokon elhangzott több tucatnyi előadás és néhány monográfia anyagát. Egy-egy terjedelmesebb dolgozat felöleli az anatómus, szövettanász, kórboncnok, biokémikus és a gyógyítótövekenységet kifejtő klinikus eredményeit. Így az olvasó az elvontnak tűnő kísérletek gyakorlati gyümölcsötzetéséről is tájékozódást kap. A szerkesztés érdeme, hogy az idősebb, szakkörökben már régebben nevet szerzett kutatógárda munkáinak ismertetése mellett teret biztosított a fiatalabb évjáratúak eredményeinek bemutatására is, demonstrálva ezzel az „utánpótlás” érettségét, nemzetközi színvonalát.

Napjainkban nemcsak a műszaki tudományok, hanem a kísérletes medicina is rakétasebességgel fejlődik, ebben a rohanó tempóban a Neuropatológiai Osztály tudósai is megállták helyüket. Tízéves fáradozásuk summája ez a könyv, amely eseményt jelent egész hazai tudományos életünkben.

András Zoltán

Pszichológiai atlasz

A tudományos ismeretanyag rohamos növekedése mind nagyobb akadályt gördít a klasszikus módon való elsajátítás elé. Érthető tehát az a világszerte megfigyelhető erőfeszítés, hogy a tanulás megkönnyítésére és meggyorsítására újabb eszközöket bocsássanak a nagyközönség rendelkezésére. E törekvésekbe ágyazható be T. Slama-Cazacu és R. Floru könyve*. Pszichológiai atlaszuk megszerkesztésekor a szerzők didaktikai célt tűztek maguk elé: elősegíteni a tudomány problémáinak megértését. A szerzők a bonyolult lelki folyamatok bizonyos vonatkozásait képek, ábrák formájában szemléltetik. Ennek eredményeként a pszichológia elvont kérdései konkretizálódnak.

Először jelenik meg hazánkban ilyen természetű mű (különben világviszonylatban a harmadik). Az első pszichológiai atlaszt David Katz szerkesztette 1945-ben (*Psychologischer Atlas*, Basel) különböző kézikönyvek és klasszikus pszichológiai tanulmányok (Bühler, Ebbinghaus, Helmholtz, Wundt) alapján. 1954-ben Szegeden jelent meg magyar nyelven Geréb György *Pszichológiai atlasz* című munkája, mely főleg a lelkitevékenység ideganatómiái és idegfiziológiai alapját emeli ki. Célja, miként a szerző hangsúlyozza, „a materialista pszichológia megalapozásához szükséges legfontosabb szemléltető anyagot tárni a hallgatóság elé.”

A hazánkban megjelent könyv azonban több vonatkozásban is túlhaladja elődeit. Ami már mindjárt az első látásra szembetűnik, az új atlasz magasabb színvonalú technikai kivitelezése. A szemléletesség célját szolgáló művek esetében ez a látszólag formai vonatkozás tartalmivá válik, hiszen az ábrák nyom-

* T. Slama-Cazacu—R. Floru: *Atlas de psihologie*. Editura științifică. București, 1968.

minden évben új elmélet jelent meg Atlantisz hollétéről. 1964-ben a szovjet N. F. Zsirov, a kémiai tudományok doktora kiadta a nemrégien román nyelven is megjelent könyvét, melyben tudományos módszerrel igazolja az Atlantisz történeti valóságát, és azt az Atlanti-óceán északi felére, a 25. és 45. északi szélességi fok közé helyezi. Elsülydésének idejét az i. e. XII—VIII. évezred közötti időszakra teszi. A nagy katasztrófa emléke szerinte az egyiptomi papok feljegyzéseiben maradt fenn, és innen merítette volna ihletét Platon is. Míg azonban erre az eredményre eljut, számtalan érvet és ellenérvet sorakoztat fel, megismerteti az olvasót az oceanográfia alapelemeivel. Műve nemcsak izgalmas olvasmány, hanem értékes tudományos munka is. (Editura științifică, 1967.)

Heinrich Wölfflin

Principii fundamentale ale istoriei artei

A nagy német művészettörténésznek, a zürichi egyetem egykori tanárának most román nyelven is megjelent főműve a művészettörténet elméleti kérdéseivel foglalkozik. Elméleti tételeit a művészi jelenség elmélyült tanulmányozása alapján, elsősorban a XVI—XVII. század művészi rajzának, festészetének, szobrászatának és építészetének alkotásaira támaszkodva dolgozta ki. A művészettörténet alapelveit a művészi alkotás és a kor viszonyából, a művészi jelenség belső törvényszerűségeiből, a művészi értékek létrejöttéből és fejlődéséből állapítja meg. Ezek határozzák meg a kor stílusjegyeit, melyekhez az alkotó egyénisége és a nép, melyhez tartozik, nagymértékben hozzájárul. Értékes elméleti munka, melyet

téka

művészek és történészek egyaránt haszonnal tanulmányozhatnak. A román kiadáshoz a bevezetőt Ion Pascadi írta, a fordítást Eleonora Costescu végezte. (Editura Meridiane, 1968.)

John McLachlan

Human Rights in Retrospect and Reality

Az emberi jogok nemzetközi éve alkalmából a szerző, aki az Észak-Írországi Belfastban az Egyesült Nemzetek társulatának elnöke volt, visszatekint a közszabadságok fejlődésének történetére, különös tekintettel Nagy-Britanniára. Nem elégszik meg a Magna Charta dicséretével, hanem sürgeti, hogy a mai Anglia ratifikáljon három nemzetközi szerződést, amelyek közül az egyik a faji megkülönböztetés, a másik a küllönböző foglalkozások gyakorlásakor alkalmazott diszkrimináció megszüntetésére, a harmadik az egyenlő értékű férfi és női munka azonos javadalmazására vonatkozik. „Előbb a maqunk házát tegyük rendbe, s csak azután van jogunk mástól ugyanezt követelni” — írja egy helyen, amikor az emberi jogok semmibevételével foglalkozik Vietnámban és a Dél-afrikai Unióban. (The Lindsey Press. London, 1968.)

Kármán József

Fanni hagyományai

Huszonhat éves életpálya, mint a Petőfié, abból csupán másfél év jut az irodalomra, s az Urániában névtelenül megjelent cikkek egy részéről nem is tudható, hogy valóban Kármán írta-e őket. A legkisebb hagyatéku magyar író, s tíz sorban mégsem lehet jellemezni. Mert a Wertherrel rokon Fanni hagyományain ki-

datechnikai színvonala dönti el azok mondanivalót hordozó értékét. Az atlasz különbözik az előző munkáktól abban is, hogy a klasszikus lélektanon kívül igyekszik felhasználni a legmodernebb pszichológiai kutatások eredményét, s új fejezetekkel bővíti (gondolkodás, beszéd, tevékenység).

Mint hogy a munka jellegénél fogva túlnyomórészt ábrákból, képekből, rajzokból és reprodukciókból áll, tartalmi elemzésbe nem bocsátkozhatunk. Csupán arra szorítkozunk, hogy vázlatosan megemlítsük azokat a fontosabb lélektani problémákat, melyekbe az atlasz betekintést nyújt. Mivel a pszichikum anyagi alapját a magasabbrendű idegműködés alkotja, a pszichológiai ismeretek elmélyítése nem lehetséges az idegrendszerre vonatkozó anatómiai, fiziológiai alapfogalmak nélkül. Ezért a könyv előljáróban az idegrendszer különböző aspektusait szemlélteti.

Az *érzéki megismerés* című fejezet megfelelő fiziológiai természetű ismeret (hallási, látási, izelési analízatorok) mellett gazdag képanyagot közöl az érzéki csalódásokkal, a színes látással és ennek hibáival kapcsolatban. Különösen érdekesek azok a képek, melyek a színek használatának fejlődését mutatják be egy daltonista festő példáján.

A *gondolkodás és beszéd* című fejezet nem szerepelt az előző atlaszokban. Mivel a gondolkodás problémája főleg verbális-logikai magyarázatok segítségével érthető meg, itt kevesebb a képanyag. Különböző ábrák mutatják azokat a fiziológiai változásokat, melyek gondolkodás esetén következnek be, néhány kép a mennyiségi viszonyt tükröző fogalmak kialakítására, a gondolkodás sajátosságainak bizonyítására használható. A gondolkodás a beszéd alapján, annak segítségével történik. Megfelelő képanyag szemlélteti, mi a szerepe az intonációnak, mimikának, a mozdulatoknak a hangos beszéd esetében, kielmelve a mozdulatok jelentőségét az egyes primitív népeknél, s süketnémáknál. A beszéd lényegében kettős funkciót tölt be: hozzásegít az ismeretek átadásához, másrészt szabályozza a lelki tevékenységet. Egyes ábrák az információ-megoszlásra, az információ-hálózat különböző típusaira vonatkoznak, más ábrák azt mutatják, mennyire módosul az észlelés a második jelzőrendszer hatására. Találunk olyan képeket, melyek az idegen nyelv tanulásának gyorsabb lehetőségére hívják fel a figyelmet.

Az ember tevékenységével hoz létre minőségi változásokat környezetében. Az előző atlaszokban e fontos problémával kapcsolatban alig találunk utalást, e könyvben viszont a tevékenység különböző formáit (tanulás, játék, sport, művészi munka) jól kiválasztott képek szemléltetik. Néhány reprodukció a mérnök-lélektan bizonyos problémáira vonatkozik (skála, a kapcsolótáblák optimális elhelyezése). Képek mutatják a fáradtság külső megnyilvánulásait, hatását a teljesítményre (a munkagörbe változása). Az egész lelki életet áthatja a képzeleti tevékenység, az érzelmi élet, bő képanyag szemlélteti e lelki folyamatok különböző aspektusait is. Érdekes reprodukciók mutatják az egyén fejlődését csecsemőkor-tól iskoláskorig. A könyv záró részében — *Pszichológiai metodológia* — megismerkedhetünk a külön-

böző kísérleti eszközökkel a legegyszerűbbtől a legmodernebbig.

Végezetül hadd jegyezzük meg: a fejezetek terjedelme aránytalan, ami azzal magyarázható, hogy nem minden kérdés esetében a legalkalmasabb a szemléltető ábra. A megértés szempontjából néha előnyösebb a részletesebb logikai okfejtés. Bár egy pszichológiai atlasz elsődleges rendeltetése a lelki jelenségek érzékletes bemutatása, a szerzők érdeme, hogy nem szorítottak csupán erre. A képmagyarázatok tartalmával és megfelelő csoportosításával a pszichológia problémáinak alaposabb megértését akarták megvalósítani.

Páll Gyöngyvér

Német tudós tanulmánya Varga Jenőről

Haláláról s halálával a tudományt ért nagy veszteségről annak idején beszámoltak a napi- és a hetilapok. De Varga Jenő adószai maradtunk a közgazdaság terén végzett alkotó munkájának ismertetésével és méltányolásával. Ilyen irányú törekvésünkben segítségünkre van Jürgen Kuczynski akadémikus, a berlini Tudományegyetem tiszteletbeli doktora, a nemzetközileg ismert tudós Varga-tanulmánya a *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1967. évfolyamának harmadik részében.

Kuczynski mindenekelőtt Varga oktatói érdemeit domborítja ki. Tanítványait — ma maguk is közismert tudósok — elsősorban a statisztikai adatok felhasználása ösztönözte. A közgazdasági realitások szemléltetéséhez Varga nem csupán egyes elszigetelt tételeket (bérkimutatásokat, halálozási táblázatokat, kivándorlási számadatokat) használt fel, hanem az ezeket összesítő és bizonyos elméleti feldolgozást tartalmazó statisztikai anyagot is. E tekintetben közvetlenül Lenin követője. A statisztika hozzásegít a valóság jobb megismeréséhez, főleg a dinamikus mozgásban levő anyag megértéséhez, egyben rengeteg munka megtakarításához vezet. Ezen az úton járt Lenin is, ebben követte őt Varga. Nem véletlen tehát, hogy az első világháború után a marxista gazdasági statisztika annyira fellendült, s éppen Varga irányítása alatt számottevő eredményeket ért el.

Ő ugyanis kitűnő módszert nyújtott a statisztika helyes felhasználásához, ahhoz, hogy a megjelenés felszíne alatt rejtve maradó lényeg — természetesen főleg a gazdasági vonatkozásút — felkutassuk és alapul vegyük.

Varga oktatói tevékenységét s módszere alkalmazását valóságos iskola alapítására rendkívüli mértékben elősegítette az, hogy 1927-ben vezetője lett a moszkvai Kommunista Akadémia Világgazdasági és Világpolitikai Intézetének, majd 1936-tól fogva a Szovjetunió Tudományos Akadémiája hasonló nevű

téka

vül reánk hagyta a felvilágosodás szellemében fogant cikkeiket. Köztük az egyik ezt a bübajos címet viseli: A nemzet csinosodása. Ne is próbáljuk hát bemutatni, mert bemutatja őt a Tanulók Könyvtárában megjelent válogatás. Inkább dicsérjük V. Szendrei Juliát, aki az előszóban tudott esszéista, a jegyzetekben filológus lenni. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

H. W. Hausermann

Moderne amerikanische Literatur

A szerző a genfi egyetem angol tanszékének professzora; új kötete az utóbbi 20 év során a Neue Zürcher Zeitung-ban megjelent írásait tartalmazza. Az alig másfélszáz lapnyí könyvecske a régi és az új világ viszonyát, az új földrész költészetét, drámáját és regényirodalmát tárgyalja egy-egy kiemelkedő képviselője, egy jelenség vagy csupán egyetlen mű elemzése formájában. A nálunk is ismert nevek: Wilder, Hemingway, Miller, O'Neill meg mások mellett helyet kap a könyvben sok előttünk ismeretlen, de az előbbieknél nem kevésbé jelentős szerző is. Rendkívül értékes a kötetet kiegészítő könyvészet: az utóbbi években az amerikai irodalomról angol és német nyelven megjelent kritikai munkák jegyzéke. (Francke Verlag, Bern, 1967.)

Szász János

Emberek vagyunk

„Az első és utolsó formáról álmodom, ami elvezet a Rend partjaihoz“ — idézi Szász János Gaál Gábort könyve motójában, a mestert, aki a regényben is nemegyszer felbukkan. Ez a nagybetűvel írott Rend Szász Jánosnál egyelőre

téka

hadüzenet a regényszerkesztés, sőt a nyomdatechnika bevált módszereinek. Tudatos rendellenesség a cselekmény bonyolításában, a drámai és lírai elemek keverésében, éppen úgy, mint a garmond és cursiv szedés váltakozásában, a két hasámban és a lapalji jegyzetekben. Míg az Egy éjszaka Moszkvában című kisregénye még folyamatos párbeszéd volt, az Emberek vagyunk egy vasúti utazás alatt kibomló belső monológok tarka szövege, több mint egy évtizedet átívelő előregrásokkal az időben, amelyek során a hősök életének későbbi eseményeivel ismerkedünk meg. Az eltűnt időből közben éles arcúak, kintűnő korpépek bontakoznak ki. Egy könyv, amelyet vitatni kell! (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Speros Vryonis

Byzantium and Europe

Bizánc olyan időben tartotta éve a civilizáció fátylóját, amikor a német és a szláv törzsek csaknem zúrzavarba döntötték Európa jó részét és a civilizáció magas fokát megőrizte mindaddig, míg Nyugat-Európa lassanként kiemelkedett a középkor sötétségéből és formát öltött — állapítja meg vizsgálódásainak eredményeként a szerző.

A jól dokumentált tanulmány először a bizánci birodalom kialakulási időszakát, a IV—V. század válságokban vajdó korát eleveníti fel, azután az egységes bizánci társadalom létrejöttét elemzi. Majd végigvezet Konstantinápoly elestével végződő hanyatlásának hosszú szakaszán. Különösen értékes a görög, latin és a keleti népek kultúrájából összeötvözött bizánci műveltség szétforgácsolódásának tárgyalása.

intézetének. Ezekben meghonosította a tudományos véleményeserét, a valódi, tudományos igényű bírálat, a kölcsönös és gyümölcsöző segítős szellemét. Nehezen pótolható kárt okozott az, hogy 1947-ben ez az intézet is áldozatul esett a szűk látókörű dogmatizmusnak.

A statisztika felhasználása mellett Varga Jenő mestere volt a konjunktúra-elemzésnek, a gazdasági kortörténet szerkesztésének. Ilyen jellegű kisebb írásai különböző periodikus sajtószervekben, átfogóbb dolgozatai, mint negyedévi összefoglaló jelentések, 1922-től 1939-ig az *Internationale Pressekorrespondenz* és a *Rundschau* című folyóiratban jelentek meg. Ezeknek az ún. Varga-számoknak Gaál Gábor is nagy fontosságot tulajdonított, rendszeresen tanulmányozta és felhasználta őket a *Korunk* szerkesztésében.

Miben állott ezeknek az összefoglalóknak a jelentősége, miért voltak ezek valóban mintaszerűek, példamutatók? Mint Kuczynski megállapítja: természetesen nem lehet lebecsülni azt, milyen ragyogóan kapcsolja össze Varga a statisztikai anyaggyűjtést az adatok elméleti és távlati elbírálásával. De a súlypont nem itt van. Hanem ott, hogy Varga önállóan alkotja meg ítéleteit, teljessen szabad e tekintetben, mentes a szubjektív kívánságoktól, a gyakran tendenciózus óhajoktól, kényelemszerető felfogásoktól. Vargát kizárólag a valóság, az igazság érdekli. Tisztaban van azzal, hogy mint tudományos kutató csakis a valóságnak, az igazságnak lehet a szószólója. Ezt tanulta a marxizmus klasszikusaitól, erre nevelti tanítványait is.

Kuczynski akadémikus az őt jellemző részletességgel dokumentálja a mondottakat. Oldalakon át idéz a korabeli német polgári konjunktúra-kutató intézetek negyedévi folyóirataiból és összeveti az ezekben foglalt elemzéseket a Vargáival. Ez vonatkozik elsősorban a nagy világgazdasági válság éveire. Az összehasonlításból kitűnik, hogy az események Varga elemzéseinek adtak igazat. Éspedig azért, mert ő mindig rendkívül tárgyilagosan kezelte a nagy gondal begyűjtött adatokat. Nem valamilyen csalhatatlanságról van tehát szó, hanem egy lelkiismeretes tudós, egy igazságszerető közgazdász tudományos módszeréről.

Kuczynski megállapítása szerint Varga Jenőnek nagy érdeme az is, hogy mindig időszerű kortörténetet nyújtott, mindig oly problémákkal foglalkozott, amelyek a széles tömegeket mindenkor leginkább érdekelték. Ez a jellemvonása már 1909-től fogva megmutatkozott. Igen sokatmondó, hogy az első világháború idején, főleg 1915-ben és 1916-ban — amikor az emberek a saját bőrükön érezték a politizálás fontosságát — nem kevesebb, mint tíz közérdekű és időszerű elemző tanulmányt írt, amelyekben különösen sokat foglalkozott a hadigazdálkodás kérdéseivel s általában a háborúnak a gazdasági életre gyakorolt hatásával.

Kutatásai általában ún. alap kutatások voltak, amelyeknek jelentékeny része ma is érvényes és felhasználható anyagot tartalmaz. Egy sor új gazdasági jelenséget fedezett fel, új fogalmakat alkotott a közgazdasági irodalomban. Ismertetett cikkében a német

akadémikus neki tulajdonítja például olyan, ma már közismert és fontos jelenségek felfedezését, fogalmak megteremtését, mint: *a viszonylagos stabilizáció korszaka; a különleges fajtájú depresszió korszaka.*

Varga érdeme, hogy vizsgálat tárgyává tette India és más, azelőtt gyarmati vagy félgymarmati sorban levő ország állapotában a második világháború nyomán beállott változásokat.

Ezeket a kérdéseket mindig oly időben vetette fel és igyekezett megválaszolni, amikor a történelem a leginkább sürgette tisztázásukat. Varga nagy érdeme, hogy ilyen esetekben mindig „jelen volt”, s amint Kuczynski megállapítja, e tekintetben sohasem „öregedett” meg.

A német tudós tanulmánya befejezéséül melegen emlékezik meg Vargáról, az emberről. Mint megállapítja, nem lehet nála különválasztani az embert, a tudóst, a forradalmárt. Ezek a jellemvonások egységesen jelentkeztek benne olyan értelemben, hogy igyekezett nemcsak megmagyarázni a világot, hanem hozzájárulni annak megváltoztatásához is. Igyekezett átformálni magukat az embereket is, hiszen ez minden forradalmi átalakulás előfeltétele. Az emberek megváltoztatásához azonban elengedhetetlenül szükséges mindig köztük, velük együtt lenni. Varga szerénységével, segíteni-akarásával, jóságával, nagy tudásával mindig az emberek között volt, akik tisztelték és szerették őt.

Kohn Hillel

Egy „haláltánc” tragikomikuma

Műfaji problémák egy Mrożek-előadás kapcsán

Molyrágta szőnyegen, kopottas szalon közepén fiatal férfi holtteste hever. A zakó hiján rajta még a megtépázott esküvői öltöny. Tetemét gondosan kerülgetve, parádés tangót lejt egy ugyancsak különös pár: fekete zsakettes, szikár öregúr, s a halott zakójában hivaikodó, lakájképű férfi — míg az összecsapódó függöny el nem metszi, a „La Cumparsita” egykor szívtipró dallamával együtt, a borzongató látványt.

„Tudod, mekkora bátorság kellett ahhoz, hogy el-táncoljon valaki egy tangót?” — szaladgál föl-alá eltakarítatlan ravatal, ódivatú gyermekkocsi s egyéb kacatok közt Stomil, a „szabad és kövér művész”, s a „mindenáron lázadozás” jelszavait pufogatja „maradi” fiának. „Emlékszem a fiatalság tüntetésére. Csak ezerkilencszáznemtudomhányban kezdték nem átadni a helyüket az öregebbeknek és akkor is csak a bátrabbak...”

Két groteszk jelenet, azonos szimbólum. Miért vá-lasztotta Mrożek a lengyel színpadokról indult, im-már világsikerű színmű jelképéül a néhai konven-ciók bástyáját omlasztó, egykor tündöklő, ma már „elaggott”, elfeledett tangót? A cím megfejtése a dráma kulcsát nyújtja, mi több, a manapság divatos

téka

Nagyszerű illusztrációk, tér- képek, és gazdag könyvészeti anyag teszi értékessé a görög származású szerzőnek az Európai Civilizáció sorozatában megjelent művét. (London, Thames and Hudson — 1967.)

Moravcsik Gyula

Studia Byzantina

A kötet a bizantinológia egész világon ismert neosztórának 32 — német, francia, orosz, angol, olasz vagy újjö-rög nyelven írt — értékes tanulmányát foglalja magába. Harmatta János rendezte sajtó alá, és látta el rövid latin nyelvű előszóval. A tanulmányok úgy sűrítik a tudós csaknem negyvenéves munkáját, hogy az egyben e szaktudomány utolsó évtizedeinek fejlődését is tükrözze. A tanulmányok első része a bizantinológia fogalmát, nevét és főbb problémáit tisztázza, és bemutatja a magyar bizantinológia útját és kutatási területeit. Az ezután következők a hunok, onogurok, bolgárok, kazárok és a törökök bizánci kapcsolatait tárgyalják. A harmadik csoport Magyarországnak a X. századtól a XV. századig Bizánccal fennálló politikai és kulturális vonatkozásait foglalja össze, végül az utolsó a bizánci kultúra egyes képviselőinek életét és munkásságát elemzi. Értékes, a történések számára nélkülözhetetlen munka. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Török Gábor

A líra: logika

Az alcím megmagyarázza a címét: József Attila költői nyelve. Nem teljes és kimerítő jellemzése József Attila egyéni stílusának, hanem inkább csak — ahogy a szerző

téka

is igéri — „próbaforrás” a zeneiség, a mondatszerkezetek és a szóhasználat nagy területein. A vizsgálat nyelvészeti és irodalomtudományi is, olyan egységben, amelyet a szerző „Osztatlan filológiát!” jelszóval jogos követelményként ír elő. Ha a tanulmányban a szokottnál is több az elvont módszertani fejtegetés, egy láthatatlan ellenféllel való módszertani vitatkozás, mégis sok-sok értékes és érdekes megfigyelést olvashatunk József Attila stílusáról. Különösen érdekesek és egyben újszerűek a versmagatartást kifejtő részletek: a költő alarca, ki a vers címzettje?, szabad-e „kibeszélni” a versből? (Magvető — Tiszatáj, 1968.)

Szabó Gyula
Húgom Zsuzsika

Szabó Gyula új regényében ismét a szerelem és a női lélek különös hamvasságú költőjeként jelentkeznek. Zsuzsika, Gondos Eszti párja azonban bonyolultabb s életsorsát tekintve szinte tragikus leányalak, aki egy életen át hordozza magában egy gyermekkori baleset testi s a nyomában támadt, és sokkal mélyebben behatásító lelki sérüléseit. Szabó Gyula belülről rajzolja meg ezt a sok lelki finomságot rejtő nőalakot, aki a testi szenvedéstől rákényszerített magányában, mint a kagyló, szépség- és boldogságszomjából gyöngyözi ki a csodálatos nőiességeknek egy olyan álomvilágát, amelyhez nem lehet méltó az, akinek alakja köré szötte, de amelyet minden értetlenség sem dönthet romba. Nemcsak formájára nézve, lényegét tekintve is vallomás ez a regény a külső körülményeken diadalmaskodó életről, a szépség és a boldogság mindennek fölött való igazáról. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

abszurd és groteszk komédiák elhatárolására is valamelyes fényt vet.

Fejtegetésünkre, mely szezonvégi számvetés egyúttal, a bukaresti Kis Színház előadása — az évad kiemelt eseménye — adott alkalmat. „Helyezése” országosan a legjobbak közé emeli, a színház hivatalának mondhatni eszményi testet öltése. Kérdésünk tehát kettős: mi avatta eseménnyé a Kis Színház produkcióját, s miért kínál Radu Penulescu rendezése (színházi gyakorlatunkban szokatlanul) elméleti konklúziókat a dramaturgia számára?

Van, amikor az abszurd, a groteszk, a képtelen jobban kifejezi a valóságot, mint a realizmusnak álcázott naturalizmus. Némelykor mélyebb összefüggéseket tár föl, mint adott esetben a felszín vetületeit követő reális ábrázolás. A fejtetőre fordított valóságmozaikok művé ötvözése épp a szokványosság födte tartalomra villant, s ilyenkor jogosultsága indokolt. Úrrá lenni a széthulló polgári „renden”, helyrebillenteni a „kizökent világot”, — egy modern, két háború közti Hamlet számára teljesen reménytelen. Megzabolázni a megcsontosodott rendet öncélú lázadással bomlasztó „modernizmust”, — „rendteremtő” eszme forrását holtágban kutató főhős számára Mrozek drámájában egyet jelent újabb forma, újabb konvenció teremtésével, mely a hamis remény nyomán új, hamis tartalmat gyöngyözne ki. Hősünk a tanulmányaiból ismert „örök értékeket” szeretné a valósággal összeegyeztetni, az érvényüket vesztett erkölcsi normák ellenőrzéséhez tér folytonosan vissza, konokul vizsgálja, mivel helyettesíthetné őket. De valamennyi előráncigált forma kipróbálása neveltségbe fullad. Artur jószándékú, de tótágast álló bölcséleti tételeit egyetlen művészi eszköz fejezheti ki csak igazán: az abszurd helyzetekbe kényszerített groteszk párbeszédek. Ezért bravúros Mrozek *Tangója*-nak dramaturgiai alapötlete: a húszas évek alkonyának szilánkokra töredezett „béke-világát” rendeli alá az emésztő káosz színpadi uralmának (polgári szalon a maga zsúfolt-ottfelejtett divatcikkeivel, az elmerült, szétmállott kor bizarr és alattomos mementőjaként). Ez a képlet azonban még nem lépné túl a realizmus (itt: a szokvány, a sokszor megírt) határait. Mrozeknek az eszmét zsákutcában kutató hős káoszt-behelyettesítő antitézisére van szüksége. Mégpedig nem a tézis—antitézis reálisan mutatkozó értelmében. Artur ugyan az úrt kitöltő értelmet-tartalmat keresi, de fonák elképzelése szerint, az avitt hagyományot atomjaira bontó káosszal szemben, a régi halcsontos, fűzős formába gyömöszölné környezetének végképp szertefoszló formátlanságát.

A naphosszat pizsamában lebzselő „avantgarde”-karikatúra, Stomil (a zilált Artur-ellenpólus), a divatjamúlt sleppjében páváskodó Eleonóra, a még mindig-szépaszony-mama, aki szeretőjével, a brutális-primitív Edekkel sikeresen tüntet a konvenciók ellen, Eugénia, a póker-mániába szenilisedett nagy-mama, Eugéniusz, az ötven év előtti rövidnadrágban sürgölődő nagy-nagybácsi — bőven kínálják a komikus-groteszk helyzeteket. Dialogusok, jelenetek zajlanak le, melyek bizarr voltakban is sugallják a közelgő tragédiát. A groteszk hangütés csak fokozza Ar-

tur konok igazságkeresésének hiábavalóságát: „ARTUR: Ebben a házban tespedés, entrópia és anarchia uralkodik. Mikor halt meg a nagyapa? Tíz évvel ezelőtt. És azóta senki sem gondolt arra, hogy eltakarítsa a ravatalt... Még jó, hogy a nagypapát eltakarítottatok. EUGÉNIA: Nagypapát nem tarthatuk tovább.“ Vagy Artur szentenciája „amorf képződménynek“ titulált családtagjairól, szándékoltan régimódi esküvője előtt: „Lakodalmas menetté formálom öket, és az apám kénytelen lesz végre begombolkozni.“ A darab első részében különben Stomil karikázott szövegeire („ugrás a modernségbe! Felszabadulás a régi művészet és a régimódi élet köteleiből! Ki a formákból, ki a formák börtönéből!“) épülnek Artur kulcsreplikái: „Nem érti, apám, hogy maguk megfosztottak az utolsó sanszomtól! Olyan sokáig voltak nonkonformisták, hogy végül megbukott az utolsó norma is, amely ellen még lázadni lehetett... En már csak maguk ellen lázadhatok, a maguk zabolátlansága ellen.“ Szinte tételekben fogalmazott párbeszédék teljesítik ki a főhős és a környezet közt feszülő drámai szituációt, s groteszk színpadi bukfenékek sodorják menthetetlen végzete felé Arturt. A sátáni hangulatban viszont már ott ólalkodik a brutalitás diadalának vicсорitása is, melynek többszörös jelképében igazán nem nehéz föllelni az egykorú nácizmus Edek képviselte karikatúráját.

Ilyenformán egyszerűsítő eljárásunkkal eljutottunk a *Tangó* groteszk komédiaként való értelmezéséig. Tragikussá a művet már az Artur sorsa avatja, illetve bölcséleti konklúziójának életképtelensége, abszurditása. Fölismerése az esküvő pompájába kényszerített, terrorizált családtagok előtt rogyik össze: „Ez a régi forma nem teremti meg számunkra a valóságot; tévedtem... Igen, részeg vagyok, mert józanon tévedtem. Leittam magam, hogy szakítsak a tévedésemmel... Kétségbeestem, mert a forma nem váltja meg a világot. EUGÉNIUSZ: Hanem micsoda? ARTUR: Az eszmék... Apámnak igaza volt, én csak százalmas formalista vagyok.“

Fokról fokra szorítják ki tehát az eleinte még túltengő komikus jeleneteket a groteszk-tragikus mozzanatok, a végkifejlés tragédiájának groteszk csattanójaig. Artur, a tévelygő-konok igazságkereső, végül a nyers erőszak szövetségét nyeri el Edek lapangó törtetésében. A bumeráng visszarepül: Mrožek bámulatos ötlettel „hajtja végre“ a tragikum kívánta véráldozatot. A hamis eszme mítoszának a brutális realitás hág a nyakára, s veszi át a kormánykereket Edek személyében.

*

„A tragédia évszázadok óta a rendíthetetlen fogalmak világának legteljesebb kifejezése“ — fogalmaztatja meg Mrožek a *Tangó* egyik szereplőjével. És tovább: „Ma már csak a bohózat lehetséges. Itt már egy hulla sem segít.“

A világ viszont, melyet szerzőnk tárgyaúl választott, korántsem a rendíthetetlen fogalmak, tisztán áttekinthető összefüggések rendszere már, mint a klasszikus, romantikus tragédiák fénykorában. Nem az

Hagyomány és egyéniség Az angol esszé klasszikusai

Az esszé magyarul tanulmányt jelent, de a szó eredetét inkább a „kutató“, „vizsgálódás“ kifejezésekkel, semmint a „dolgozat“-tal fejezhetnők ki. Viszont Abody Béla esszészervein megírt utószavával sem nagyon lehet vitatkozni, amikor azt állítja, hogy az esszé nem valamilyen műforma, hanem magatartás, nem egy konkrét mű, hanem állapot. De talán nem is a definíció a fontos, hanem a lényeg: 43 író félszáznál több, szellemes, csillogó stílusban megírt, gondolatgazdag írásait élvezheti az olvasó a vaskos, elegáns kiállítású kötetben.

A gyűjtemény első szerzője Francis Bacon, a XVI—XVII. század fordulóján fejtette ki nézeteit Az igazságról és A nagyravagyásról, míg a kötet utolsó írásában kortársunk, a marxista Christopher Caudwell a szabadságeszmény burzsoá illúzióját rombolja szét. A kettőjük között felsorakoztatott írók, költők, tudósok, államférfiak serege szinte áttekinthetetlenül sokféle tárgyról értekezik vidáman, kesernyésen vagy vitriolba mártott tóllal, de mindig élvezetesen. És mindig nagyfokú etikai igényességgel, még akkor is, ha csupán tulipánokról, a sült malacról vagy a gázlámpák előnyeiről elmélkedik is egyik-másik szerző. (Európa, 1967.)

Leonardo da Vinci

A festésről

A Művészettörténet Forrásai sorozat legutóbbi kötete a Trattato della pittura magyar fordítása, nemcsak a képzőművészek és művészettörténészek, hanem minden művelődni vágyó olvasó ember érdeklődésére is számot tarthat. A

téka

nyolc nagy és közel ezer apró fejezetre tagolódo mű a nagy reneszánsz-mester évtizedeken át, több-kevesebb rendszerességgel készített följegyzéseinek gyűjteménye, elméleti munkásságának összegezése. Hű képe annak az átfogó érdeklődésnek, amely az újjászületés emberét jellemezte.

Az egész Mindenség rendszerezése, rendbeszedése lehetett „Leonardo da Vinci mester, firenzei festő és szobrász” vágya, amikor papírra vetette néhol összefüggő, máshol töredékes, de mindig érdekfeszítő jegyzeteit és az ezeket kiegészítő vázlatrajzait. Az újjászületés a tudományos gondolkodás reneszánszát is jelentette: Leonardó a maga művészetét tudománynak is tekintette, a világot a maga sokféleségében és teljességében bemutató tudománynak. Ezt az elvet tükrözi traktátusa a festészetről, ezért beszél arról, hogy mi a különbség a festészet és a költészet között; ezért tárgyalja az asszonyok és lányok illő testtartása mellett azt is, hogyan lehet egy arcot emlékezetbe vésní, meg hogy hogyan aránylanak egymáshoz a fák elágazásai.

A Trattato magyar fordítását bevezető tanulmány, gazdag jegyzetanyag, számtalan szöveg közti rajz és 49 műnyomat egészíti ki. (Corvina, 1967.)

Lengyel József

A tudás fája

Az író munkásságának legjelentősebb részéből, elbeszéléseiből válogat ez a kis kötet. Nyugodt hangú, de meg rázó élményeket idéző lírai elbeszélései közül ezek valóban a legreprezentatívabbak közé tartoznak. Témáit az emberi lélek felől, a belső ábrázolás hitelességével, mégis tárgyias szemlélettel állítja elénk.

egykor élesen kirajzolt erők kardcsapásaiban villózik, és nem is az Olümposz bosszúja, a hamleti tehetlenség, vagy az armány fojtó — de tisztulást hozó — végzete éri utol az elgyötört hősöket. Összegubancolódt polipkarok ölelése riaszt, anélkül, hogy a célt tévesztő hősök sejtethetnék, hol az egy csapással lemetszhető szörnyeteg teste. A régen szilárd és föl ismerhető ellenfelet ostromló tragikus hős naivan, vaktában kockáztat a rendért, a magára vállalt sorsfeladat helyett a megfoghatatlan káosz ellen hadakozik. Bukása nem a nagyság, a fenség, a halálon túli diadal képzetét kelti immár: hisz eleve fonák helyzeteken próbál úrrá lenni, paradox elképzelésekkel. A tragikum katartikus fenségének híján, a tragédia groteszk komédiába fordul; pokoli vigyor borzongatja az egyébként tragikus sorsú hőssel együttérző nézőt.

Legjellegzetesebb s legnagyobb művelője talán e műfajnak Friedrich Dürrenmatt, aki groteszk paraboláiban a nyugati félteke világrendjét „torzítja” művészté: hogy annál hívebb tükröt tarthasson eléje. Hasonló műfajt választott, mint láttuk, a zűrzavar világára törő, félresiklott intellektus tragédiájának ábrázolására Slawomir Mrozek is. Csakhogy a világhírű lengyel dramaturg nem „egydimenziós” figurák példázat-dramáját szövi a kiúttalanságról, hanem a lélektani motiváltság gazdagabb teremtményeivel vívja meg harcát eszményeiért.

A bukaresti Kis Színház kristálytisztá előadása a műfaj dramaturgiai „stigmáinak” tökéletes rendszerét rajzolta ki a színpadon. A színpadi mérték és arány patikai pontossága valósággal mércéül kínálkozik néhány modern dramaturgiai fogalom elhatárolására, ami az abszurd színművek és groteszk tragikomédiák között gyakran egybeemosódik. A *Tangó* — a szerzői és rendezői felfogás egybeesése mihamar meggyőző efelől — képtelennél képtelenebb elvont és konkrét jelenetei ellenére sem abszurd dráma, nem meríti ki az antidráma kritériumait. Hogy csak az előadás nyomán felőlő, legfontosabb vonásokat említsük meg:

1. Az abszurd drámahősök közismert elszemélytelenítése helyett — a darab szellemének tiszteletben tartásával — a *karikírozásig körülrajzolt figurák* népesítik be a színpadot. Az Artur Léha-szépasszony mamáját alakító Olga Tudorache finom humorral közvetíti férje ifjúkori „megrögzött modernizmusának”, „kötetlen-művészet-követelésének” üres szajkózását, felszínes ámulatát Stomil zavaros „színházi kísérlete” előtt. S percig sem feledkezik meg lényének valódi mivoltáról: a „szabadon élünk” hangzatos örve alatt tobzódó élvezethajszolásról. Eleonóra szimplább tulajdonságokból összeálló karakterét az intellektualitás magasabbrendű, de hasonló bővérűvé kreált figurájával vonja párhuzamba Mrozek, Stomil alakjában. George Constantin — a hasznos és haszontalan formák zajos fitymálása közepette — a hamis szabadság-fogalommal céltalanul tengő művész portréját nyújtja, anélkül, hogy pizsamás-fesztelen hangoskodása mögött ki ne domborult volna vitalis, fantáziadús karaktere. Szellemes-könnyed antimoralizálgatása közben arra is módot talált, hogy a meddőség-

ben megfáradt, gyávaságba bicsakló férfi kontrasztját szintén alakításába csempésze.

A legtöbb groteszk vonással talán Eugénia-nagymamát és öccsét, Eugéniust tartkította az író. Alakjuk vigjátéki karikatúrává torzul; bennük, öregekben mutatkozik meg a legvíszákosabban valamennyi „eltanult elmélet” bohózatba illő filozófiai vetülete. Vali Cios szikár-szenilis Eugéniaja a múlt rekvizitumának s lányáék „szabadelví” életstílusának ragyogóan groteszk ötvözete. Eugéniusz — Florin Vasiliu mesteri megmunkálásában — bonyolultabb jellemet árul el. Mrožek súlyosan elmarasztaló ítéletét állítja színpadra: a szervilitás „hajlékonyságát” partnerei váltakozó felülkerekedésének bűvkörében. Egykor botránykeltő rövidnadrágját is könnyedén cseréli föl a „rég jó idöket” visszareméló ünneplő zsakkal, s az sem vált ki belöle megrázködtatást, hogy Artur félreértett konvenció-rehabilitálása után, az ököljog eleddig szemétként kezelt megtestesítöjével kösön szövetséget. Artur holtteste fölött — a gyilkos Edekkal... A hatalomra ébredt állati erőszak lejt mocskos táncot a „lecsatlakozott” polgári előkelőséggel, a bizarr zárójelenet kegyeletsértő táncpartnereiben.

Octavian Cotescu páratlan művészettel olvasztja egybe Edek riasztó „természetiségét” a kismemizzettség zéró fokáról startoló zsarnok-jelöлтtel. Nesztelen macskaléptekkel közelíti meg célbavett diadalát, s a fasizmus gyötrelmes reminiszcenciájaképpen, jól egyénített figurája történelmi-társadalmi kategóriává minösül át.

Az egyénítés dramaturgiai (és színészi fölépítésének) problémájáról lévén szó, utolsónak hagytam a *Tangó* kulcsszerepébe állított bölcsész-hallgatöt. Artur, leendő hivatásához és elmékedö alkatához híven, a legelvontabb höse a darabnak: cselekedetei, monológia, replikái Mrožek színművének alapeszméjét absztrahálják (és nem konkretizálják, akár a többi hös) a zsákuticába forduló bölcsélet tételeivé, melyek a zseniálisan „idözített” lélektani motiváltság aknáinak robbanásakor, a drámai szituáció folyamán sorra buknak. Az Artur-Rebengiuuban feszülö antianyag menthetetlenül a föhös összeomlásához vezet: a környezet s a bennük föllelhető antielemelek összeférhetlensége folytán. A tévelygö, túlfinomult intellektus tragédiája vetül előre Victor Rebengiuuc szinte emberfölöttivé emelt, szenvedélyben ázó racionalizmusában: az eszme-rögeszme egyre tébolyultabb hajszolása, míg csak szánalmas áldozatául nem esik.

2. Mrožek színműve az abszurd dráma másik fontos jellegzetességének is ellentmond. Az abszurdra jellemző cselekménytelenség, pontosabban az egymással behelyettesíthető, egyéniségüktöl megfosztott hösök cselekvésképtelensége helyett *nagyon is gazdag eseménysorozat* tartja feszültségben a drámát. Szembefeszülö jellemelek teremtik mozzanatröl mozzanatra a konfliktust, képtelenségükben is reális súlyú események hágnak egymás sarkára, s a darab „abszurd stich”-jét a szerzői utasításokon haladó kiváló rendezés mértéktartása adja meg — a bizarr felhangok arányos biztosításával. Radu Penciulescu érzékeny

téka

Szenvedéllyel sürgeti az elidegenedés különböző változatainak leküzdését, a morális felelősséget hangsúlyozva mindenekelőtt. A forradalmi magyar irodalom nagy öregje irodalompolitikai publicisztikájával is részt vesz a közéletben, a dogmatizmus elleni harcban. (Kozmosz Könyvek, 1968.)

Panek Zoltán

Hétfön és kedden nagyon szerettem

Az utöbbi években írott huszonegy novelláját gyüjtötte egybe Panek Zoltán ebben a kötetben. Hösei távol vannak attól, hogy az életet valamiféle leegyszerüsítetttségben szemléljék és éljék. Az író életük egyéniség-formáló pillanataiban ragadja meg öket, amikor váratlan vagy döntö fontosságú feladatokkal kell szembenézniök, s amikor egy-egy helyzetben életük egész értelme vagy értelmetlensége sűrösödik. Egyedül kell helytállaniök benne, magányosan vagy sokszor egy közömbös, értelmetlen, olykor egyenesen rosszindulatú környezetben, amelynek banalitása ellenpontszerüen kíséri a belsö történés felfokozott intenzitását. A dialógussal szemben ezekben a novellákban elsödeges szerepet kap a belsö monológ vagy a belsö írói ábrázolás, ami a választott életproblémákból is következik, hiszen azok a hösök legszemélyesebb ügyei. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Székely János

Dózsa

„A felelősség, a helytállás és áldozatvállalás — mi több, a kilátástalan áldozatvállalás — ösöreg eszméit próbáltam ismét megszöallatni” — vall-

téka

ja erről a most második kiadásban megjelenő poemájáról a költő egyik nemrég jelentet írásában. Ebben a költeményben az 1514-es parasztfordalom vezérének életútját sűríti nyolc lírai vallomása, s ezekből bontakozik ki a hazáját és népét egy súlyos történelmi korszakban megmenteni akaró hős egyénisége, a cselekvés lehetőségét kínáló magaslaton, a véres harcok zepette, majd a tüzes trón iszonyatában egyaránt példamutató helytállása. Klasszikus mértéktartású verssorokban letisztult költészet ez, mely a formák szabályos nyugalmával még jobban kihangsúlyozza a költői tárgyat kínáló kor apokaliptikus szörnyűségét. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Szabó Lőrinc

A költészet dicsérete

Szabó Lőrincet mint költőt sem ismerjük — sajnos — érdemében. Hát még prózai írásait. Egyszerre új szint kap róla alkotott képünk, ha kézbe vesszük ezt a tanulmányainak legjavát tartalmazó kötetet. Régi adósságát törleszti a kiadó, amikor a költő halálának tizedik évfordulójára a nagyközönség számára is hozzáférhetővé teszi eleddig elszórtan lappangó írásait. Akár világirodalmi mestereiről (Shakespeare, Goethe, Baudelaire), akár külföldi és magyar elődeiről (Villon, Francis James; Csokonai, Ady), akár immár klasszikusokká vált kortársairól (Juhász Gyula, Tóth Árpád, Babits) írjon, mindig megragad hatalmas műveltsége, mély emberismerete s nem utolsósorban biztos ítélőképessége. Kézenfog és megpróbál bevezetni a költészet, a költői és fordítói munka kívülről oly homályosnak tűnő rejtekeibe. Az, aki elolvassa írásait, nyil-

művészete pontosan elhatárolta az abszurd, a groteszk, a reális és a naturalista jelleg fogalmait. Mrožek intenciójának megfelelően *realitásokban abszurd helyzeteket* teremtett, számolt azzal, hogy az elvont abszurdítás a dráma meghamisítását jelentené, s azzal is, hogy a realizmus közvetlen értelme itt óhatatlanul a naturalizmussal esnék egybe. Rendezése a képtelennek olyan létjogosultságot biztosított, mely a beckett-i irányzattól távolra vetítve, a „valóságos“, a „megtörténhető“ érvényén belül ható, humánus előadást eredményezett.

3. Az abszurd dráma lényegéből fakadó és lényegét determináló szövegautomatizmusok, párhuzam- és ellentét-jelző ismétlések, bölcséleti konklúziók szillogizmusokká bontott „párbeszédesítése“ — nem lelhetők föl a *Tangóban*, ha csak parodisztikus meg-megcsillantásukat nem számítjuk. A dráma nyelvi szöveve, dialógusvezetése csaknem „klasszikus“ modorban íródott. Minden mondatnak drámai indítéka, cselekménymozgató, „tovább lökő“ funkciója van. Lényegzően szellemes stílusa a tragikomédia sátáni atmoszféráját mélyíti el, a könnyed friskától a halálos sebzésig.

Az antidráma három, szeszélyesen kiragadott kritériumának a mrožeki színművel való összevetése során, eszmefuttatásunk a következő sommázásba torkollik: az „abszurd“ fogalma Mrožek *Tangójában* pusztán a képtelen (de cselekvéshordozó) drámai helyzetek s a groteszk hangvétel társításaképpen fogadható el. Valójában a modern drámairodalom katarzist nélkülöző, tragikus végbe sikló, világszerte feltörő műfaja húzódik meg a *Tangó* remekmű-köntségében: a groteszk komédia.

Metz Katalin

Markovits Rodion hagyatékából

1.

Nehéz emberközelsébe hozni több évtizednyi távol-ságból egy európai hírre jutott író, akit naponta az anyagi gondok szorongattak, két hírfaj és színes riport között pénzszerzésen törte a fejét — és mindennek ellenére sohasem vesztette el életkedvét, emberszeretetét.

Markovits Rodionról van szó — most volna nyolcvan éves, de éppen húsz éve halott —, aki az egykori *Temesvári Hírlap* szerkesztőségében írta cikkeit, és a Lloyd kávéházban vagy az Újságíróklubban töprengett, hogy kinek és hová küldje el a Wiedler Leopold nyomdájában hitelben kinyomtatott könyvét, mely *Reb Áncsli és más avasi zsidókról* szóló *széphistóriák* címet viselte. Az asztal mellett állt a küldőnc, az író pedig a telefonkönyvet böngészte, apró jegyzetfüzetét nézegette, mely címekekkel volt teli. Azután Parker-töltőtolla után nyúlt (*A Szibériai garnizon* bevételéből maradt ez meg), és ajánlást írt a könyv harmadik oldalára. Két-három könyvvel a hónap alatt karikázott el a küldőnc a jól ismert címekhez, a jól ismert bankvezérekhez, kereskedők-

téka

höz. Az író — mit tehetett volna mást — ült és várt. Mi, fiatal és még fiatalabb írók, ott ültünk mellette, és hallgattuk szebbnél szebb történeteit, melyek hol Szibériában, hol szűkebb páttriájában, az Avas vidékén játszódtak le. Néha lopva az órájára nézett, és tudtuk, hogy a bojt várja vissza, akinek pénzt kell hoznia, mert ebből kerekedik ki a másnapi ebéd, a Bandi fiú cipőtalpa, a Lonovits utcai lakás bére — és végül a nyomdatulajdonos idegei sincsenek kötélből, az ő türelmének is van határa.

Illesse elismerés és dicséret a temesvári telefonatulajdonosokat, akikkel az író egyoldalú üzleti összeköttetésben állott, s akik sohasem küldték el üres kézzel a könyvvel bekopogtató bojt; ha szűkösen, de megélt az író családjával, átvészelte a második világháborút.

De ismerek egy másik Markovits Rodiont is, aki hat évtizeddel a vállán, őszí sárban, télvíz idején, rekkenő nyári hőségben járta-róttá a Temes megyei falvakat, mezővárosokat. A Magyar Népi Szövetség lelkes kulturátivistájaként konferált, karcolatokat olvasott fel, bábáskodott a bánsági magyar írók szervezetének megalakulásánál, annak elnöke volt. Beteg szívvel dacolva járta a falvakat, fáradhatatlanul írta élettől duzzadó riportjait. Készülő regényéhez gyűjtötte az adatokat, de mindegyre visszakanyarodott élete nagy élményéhez, Szibériában töltött felejthetetlen éveibe.

1946-ban, egy végvári irodalmi előadáson hallottam őt először beszélni az *Amur Kurir* című szibériai folyóiratról, melynek történetét két héttel később meg is írta, és a *Bánsági Magyar Írók Antológiájában* megjelentette. Erdemes volna felidézni az évfordulón az elfeledett lap történetét.

Kubán Endre

2.

Vannak írók, akiket egyetlen élmény ütött művésszé. Markovits Rodion számára ilyen volt a szibériai fogság, amely hosszú évtizedeket átölelő irodalmi és publicisztikai tevékenységének vezérszólamá, vissza-visszatérő motívuma lett. Az 1927-ben megjelent *Szibériai garnizon*, mint köztudomású, rövid idő alatt nemcsak az országban tette ismertté az újságíróskodó szatmári ügyvéd nevét. A második fogolyregény, az *Aranyvonat*, jöllehet nem érte el a „kollektív riportregény“ művészi szintjét, az író életének s ezáltal a szibériai fogolyláborok mindennapi életének a megismeréséhez ugyancsak értékes adatokat szolgáltat. A két regényt forgatva, amelyeket cselekményesített emlékiratnak neveznek, a különböző lapokban megjelent Markovits-cikkek között bújárokodva, egy több évtizedre megoldásra váró irodalom- és sajtótörténeti kérdéssel találkoztam, amely irodalombarátok és irodalomtörténészek összefogását igényli.

A szibériai táborokban — Markovits regényei és cikkei mellett vallanak erről más fogoly-regények is — a katonai kasztrendszer továbbélésével párhuzamosan, többoldalúan is megmutatkozott a törekvés

ván nem válik föltétlenül költővé, de talán egy lépéssel közelebb kerül a mai irodalom megértéséhez s ezzel saját maga megismeréséhez. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

George Bălan

Noi și clasicii

A látszólag különböző zenei egyéniségek, művek, stílusok bemutatása ellenére a klasszikus és a modern zene párhuzamosságával foglalkozó mű erőssége eszmei és szerkezeti egysége. A szerző célját — a zene iránt való érdeklődés felkeltését — nem a zenei portrék pusztá felvázolásával valósítja meg, hanem annak a meggyőződésének érvényre juttatásával, hogy az a zene, amely az ember szívéhez és értelméhez szól, felfedvén előtte az őt foglalkoztató életigazságokat, mindig korszerű, „modern“ marad. George Bălan könyve nem arról akarja meggyőzni olvasóit, miként képzeleti el az író Bachot vagy Hindemithet, hanem állásfoglalásra készít. A kötetet számos zeneszerzőt ábrázoló fénykép egészíti ki. (Editura tineretului, 1967.)

Gala Galaction

Mahmud papucsaí

A regény eseményei az 1877-es függetlenségi háború utáni évekbe vezetnek, de valóságos problematikája: a népek közötti gyűlölködés és megkülönböztetés elítélése, a cselekmény minden szálát a megjelenés (1932) korához kapcsolja. Savu vezeklése a védtelen török fogoly megöléséért, megtisztulása és a népek testvériségéhez való eljutása humanista üzenete volt az írónak saját korához. Ezt az üzenetet tolmácsolta a tíz éve elhunyt

téka

Antalfy Endre, aki nemcsak a kissé keletiesen, kissé biblikusan meséi stílusú tudott híven azonosulni, hanem saját humanista meggyőződésén át az íróval is. Fordítása akkor, a fasizálódó Romániában nem jelent meg, így most közzétéve, a román nép és az együtt-lakó nemzetiségek testvérisége mellett hitet tevő író és fordító találkozásának is emléket állítunk. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

H. E. Bates

Jó széllel francia partra

A mai angol próza élvonalába tartozó szerző regénye a második világháború közvetlen élményéből született. S bár megjelenése óta kereken 23 év telt el, időtállóan bizonyult, hiszen nem egyszerűen egy háborús izgalmakban bővelkedő történet. A megszállott Franciaországban kényszerleszállást végzett angol pilóta-egység katonáinak példája ma az emberi indulatokon diadalmaskodó emberségük által kap új színt, s ugyanez teszi gazdag-gá a szerelmében s az idegen elnyomók elleni gyűlöletében megkeményedett, elszánttá edződött parasztlány alakját is. Bates hőseinek egyénisége a szabadságért küzdő nép rendkívüli erőtalálékait tárja fel. Rózsa Ilona hitelesen ülteti át magyarra a regény puritán, de épp puritánságában magával ragadó stílusát. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Giovanni Boccaccio

Dekameron I—II

Több mint hatszáz eszten-deje íródtak ezek a történetek, amelyeket — Boccaccio saját szavai szerint — „hét hölgyből és három ifjúból összeverődött tisztas társaság mesélt el a

a polgári életforma régi kereteinek, szokásainak megteremtésére, érvényesítésére. A nagyszámú kezdeményezés (ipari műhelyek, boltok) sorában fontos helyet foglalnak el a fogoly-színházak, a tábori újságok és folyóiratok. Bővebben ez utóbbiakról szeretnénk itt szólni. Hiába lapozzuk fel a *Magyar Irodalmi Lexikon* vagy *A magyar irodalom története* idevágó kötetét, nem találunk semmilyen útbagazítást a szibériai táborokban megjelent nagyszámú lapra vonatkozóan, pedig bátran állíthatjuk, az ott megjelent újságok, folyóiratok nemcsak történelmi dokumentumértékkel bírnak, hanem fontos művelődéstörténeti, irodalomtörténeti adatokat is szolgáltat-hatnának egyes írói életművek alaposabb megismeréséhez, átfogó értékeléséhez. Markovits Rodion mellett elég Zalka Máté nevét említenünk.

Zalka valójában Szibériában kezdi meg tényleges irodalmi tevékenységét. *Jeruzsálem* című darabjának bemutatójáról említést tesz Markovits a *Szibériai garnizonban* és az *Aranyvonatban* is. Egyik 1937-ben írt cikkében így emlékezik a forradalmár-író első irodalmi jelentkezéséről: „Béla gyerek bajusza már gyöngén jelentkezett abban az időben, pontosan abban a korban volt, mikor az irodalmi ambíciók is jelentkeznek, sőt éppenséggel verseket írt. Azaz, hogy már készen volt egy verses drámája. Az volt a címe: »Jeruzsálem«. Eléggé jónak találtam, és nagy protekciómmal sikerült elérnem, hogy Krasznaja-Rjezsban a »Fogoly Tiszti Színház« műsorra tűzte és előadta... Az első színpadi siker után... Zalka Máté... végleg eljegyezte magát az irodalommal. Tanácsomra prózát írt, ontotta a regényeket, a nyolchónapos szibériai tél alatt körülbelül húszkötetnyi regénye és más prózai írása készült el. Írásairól a *Szibériai Újság* szerkesztője, Elek Béla hadapród velem iratott bírálatot, amidőn is kiemeltem példátlan termelő képességét, fiatalos látát, rajongó lelkesedését a tollért, melyet még kiegyensúlyozatlanul kezel.“

Az említett *Szibériai Újság* fontos szerepet töltött be az Amur melléki fogolytáborok életében: rendszeresen beszámolt — az orosz lapok tájékoztatói alapján — a harcéri helyzetről, közölte a tisztí gyűlések fontosabb határozatait, s oldalairól nem hiányzott az irodalmi anyag (novella, vers, kritikai írás). Sőt a *Szibériai Újság* tárcapályázatát hirdetett egy csatajelenet leírására, „amely a honvédség harcainak emlékét van hivatva megörökíteni, tanulságos és példát serkentő formában. A tárcapályázat első díja öt rubel, második díj három rubel, harmadik díj két rubel. Minden pályamunkát leközlő a *Szibériai Újság*. A besély címe legyen: A hős honvéd“.

Markovits hagyatékából előkerült egy csoportfénykép, amely a *Szibériai Újság* szerkesztőségének tagjait örökíti meg 1917. november 16-án Krasznaja-Rijecskában. Blagovjesztenszk környékén jelent meg az *Izgató* című láger-vicclap egy bizonyos Novák úr szerkesztésében, Elek Vidor szerkesztette a *Tábori* estet, itt jelent meg a haladó beállítottságú *Ember*, valamint az *Amur Kurír*... Még útban Szibéria felé a vonaton terjedt néhány példányban a *Transz-szibériai Tudósító*. Ez a felsorolás is sokat mond, de

közéről sem tekinthető teljesnek. Az első világháború egykori foglyai valószínűleg más lapokról is tudnak, s a fentiekről is többet tudnának beszélni, mint mi, tapogatózva kereső unokák. Bizonyosság erre Lám Béla nemrég megjelent önéletrása, *A körön kívül*, amelyben a szerző szintén említést tesz egy Debreczeni Dezsővel közösen szerkesztett lapról. Meg kell idézni az emlékeket, elő kell keresni az egykori leveleket, fényképeket.

Az ösztönzés a valóságból merít. Markovits Rodion kiadatlan kéziratai közt rábukkantunk egy megsárgult, kézzel írott, rajzokkal díszített, eléggé terjedelmes papírkötegre — az *Amur Kurír* első számára. Igazi irodalmi magazin. „AMUR KURÍR» — ez egy folyóiratnak volt a címe — eleveníti fel később a lappal kapcsolatos emlékeit Markovits Rodion —, írói és hírlapírói pályámnak legdicsosegebb fejezete. Az Amur nevű kelet-szibériai folyam partján laktam néhány ezer társammal abban az időben, pontosan harminc évvel ezelőtt, és lapom egyetlen száma 1916 október havában jelent meg. Sajátkezűleg írtam az egész lapot, és egyszerre igen nagy tekintélyem lett a táborban, ez lévén az első magyar újság a Chabarovszk nevű nagy városban, ahol az idő tájt táboroztunk“ (Markovits Rodion: *Amur Kurír*. Bánsági Magyar Írók Antológiája. 1946).

Az előkerült példányból hiányzik a Mikes Kelemen aposztrófáló vezércikk, amelyből idéz egy részletet emlékezésében, az ötödik lapon azonban megtaláljuk a táborhangulatot sötét színekkel felvázoló írást, amelynek egyes részleteit, a *Szibériai Újság*-nak tulajdonítva, felhasználta a *Szibériai garnizonban*. A regényben már enyhe gúnnyal illeti fiatalos túlzásait. Közölte az *Argus* című orosz folyóirat alapján *Az okos asszony* című kirgiz népmesét, a *Ruszköje Szlovo* 1916. július 29-iki számából pedig V. Filatov *A Kárpátok lábánál* című cikkének bevezető részét. A front állásáról tájékoztató Filatov-riportok a két Markovits-regény és Rónay György *Krasznajarszk* című könyvének tanúsága szerint nagy hatással voltak a hadifoglyok ezreire, akik szinte gyermeki türelmetlenséggel vártak a békére.

Az irodalmi anyagot az előkerült számban Simon Miklós „dienszik életének és költészetének bemutatása“, Markovits Rodion *Karácsonyest 1917* című novellája és a Gábor Andor *Cyklamenjének* szibériai bemutatójáról írt színikritika biztosítja. Az akasztófa-humorral megírt ismertetés után, a lap bő válogatást közöl Simon Miklós tisztiszolga-költő verseiből. A népdalok modorában fogant rimes beszámolók formai szempontból nagyon döcögők, de a nemzetieskedő pátoz mellett gyakran találkozunk a felháborodás, a méltatlankodás hangjával is.

Az *Amur Kurír* előkerült száma beigézte, hogy legközelebb Simon Miklós prózai írásait fogja bemutatni. Nincs tudomásunk róla, hogy ez a szám megjelent volna. Valószínűleg a sok egyéni kezdeményezés összefogásából született meg a tekintélyes, nemegyszer tíz példányban megjelenő *Szibériai Újság*, amely hosszabb ideig életképesnek bizonyult.

Az októberi forradalom érezte hatását a szibériai foglyótáborokban is. Megalakultak az önkéntes

múlt halálos józavány szörnyű idején“. A szerzők alkalommal homlokegyenest ellenkező s e kerettel egységbe foglalt novellák egy új kor szellemét jelezték az irodalomban: a világ szépségeire rácsodálkozó reneszánsz-ember pajzán nyugtalanságától telített történetek mai napig sem veszítettek vonzásukból. Az égre függesztett tekintetű középkor erkölcsének (s a mögötte meghúzódó nagyon is földi testiségnek) reakciója lüktet ezekben a novellákban, melyek most a Horizont-sorozatban Révay József immár klasszikus értékűvé vált fordításában válnak ismét hozzáférhetővé. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Tudor Vianu

Eстетica

Vianu sokoldalú életművének mintegy gerincét alkotja az irodalom és a művészet elvi kérdései iránt tanúsított érdeklődése. Ennek összegezése 1939-ben napvilágot látott, és most új kiadásban, Jánosi János részletekre kiterjedő bevezető tanulmányával ellátott esztétikája. Vianu örököse és összegezője volt annak a hagyatéknak, amit a román irodalomelméleti gondolkodás Maiorescutól kezdve alkotott, s így műve, mely a maga korában az első román esztétikai rendszerezés volt, egyben ennek a hagyatéknak a summája, de ugyanakkor a kor legújabb esztétikai törekvéseinek alkotó hasznosítására is épít. Alaptétele, amely szerint a művészi szép az emberi munka legtökéletesebb formája, továbbá a művészetnek mint a civilizációra irányuló erőfeszítéseket koordináló tényezőnek a vizsgálata — mindez ma is értékessé és időszerűvé teszi Vianu művét. (Editura pentru literatura, 1968.)

téka

Teoria generală a statului și dreptului

*Az állam- és jogelmélet első-
egyetemi szintű román tan-
könyve. A teljes hazai és gaz-
dag külföldi szocialista és nem
szocialista könyvészeti anyag
felhasználásával összefoglaló
képet nyújt az állam és jog
keletkezéséről, fejlődéséről, a
szocialista államgépezetről és
jogrendszeréről. Hét szerző (I.
Ceterchi, Demeter János, Vl.
Hanga, Gh. Bobos, M. Luburici,
D. Mazilii, C. Zotta) munká-
ja; a részarányok szempont-
jából bírálható, különösen ott,
ahol egyes elnagyolt elméleti
fejezetek (így a jogi személyek-
ről szóló) nem állnak arány-
ban a történeti fejtegetések
részletességével. (Editura di-
dactică și pedagogică, 1967.)*

A. A. Milne

Micimackó — Micimackó kuckója

*A sokoldalú angol újságíró,
esszé-, regény- és drámaíró
gyermekkönyveivel ért el vi-
lágsikert. Nem véletlen, hogy
gyermekkorunk legkedvesebb
olvasmányai közé tartozott a
Micimackó, hiszen éppen Ka-
rinythy Frigyes fordította le a
csupa-humor könyvecskét
melynek 2 kötetét a szerző
1926—28-ban írta. A hátlapon
ez áll: „Öt éven felülieknek.“
Jóval öt éven felül végre is-
mét gyönyörködhetünk — most
már gyermekeinkkel együtt —
Roberi Gida játékaiban: a ver-
selő Mackó és barátai, Malac-
ka, Nyuszi, Bagoly, Füles,
Kanga, Zsebibaba és Tigris
emberi tulajdonságokat kari-
kírozó alakjaiban, az embere-
kére emlékeztető, de a kedve-
sen naiv tolmácsolásban an-
nál szelidebb, igazságosabb,
bölcsebb világában, és E. H.
Shepard „bácsi“ rajzaiban.
(Móra Könyvkiadó, 1967.)*

vörös csapatok, az ismeretterjesztő előadásokon egy-
re többször került szóba Marx és Lenin neve, éle-
sebbé vált a fogolytábori lapok hangja is. Marko-
vits Rodion az *Aranyonatanban* többször is említett
tesz a három példányban megjelenő *Jeniszej* című
újságról, amelyet a közlegények és a tiszték egy ré-
sze különösen kedvelt. Az egyik helyen egyenesen
így ír: „A *Jeniszej* című folyóirat már nem is volt
egyszerű újság, hanem lobogó volt, a forradalom
lobogója. Szöges ellentétben állott a csehek világné-
zetével, de éppoly kérlelhetetlen ellensége volt a
Turul-Szövetség embereinek is, akik tiszta nemzeti
alapon szervezkedtek.“ A temesvári *Szabad Szóban*
1945. december 10-én megjelent *Magyar írók és ma-
gyar újságok a Szovjet-Unióban* című cikkében a
következőképpen emlékezik meg erről a vállalkozás-
ról: „Ezerkilencszáztizennyolc nyarának elején, Kolc-
sák cári ellentengernagy és Gajda — ugyancsak el-
lenforradalmi tábornok — csapatai elfoglalták egész
Szibériát, és tizennyolc hónapig tartották rémural-
muk alatt. A krasznojarszki táborban »Jeniszei«
címen ez idő alatt havonta egyszer, jó vastkos magyar
nyelvű írott újság jelent meg, mely merőben eltért
az eddigi hadifogoly limonádéktól és nem: »... börtö-
nők fenekén sínylődd rabellekekről...« beszélt —
amiből különben egy szó sem volt igaz —, hanem
szabadságról, harcról, forradalomról. És oktatott, ön-
tudatosított. Ludwig Kálmán honvéd zászlós volt a
főszerkesztő, Dukesz Artur dr. honvéd zászlós írta
sorozatos vezércikkeit »A kapitalizmus, mint állam-
vallás« címen, amiből kiténik a lap egész világné-
zete. Egy év múlva, a tizenkettedik szám megjele-
nése után, augusztusban agyonlövötte az ellenforra-
dalom Ludwigot is, Dukesz doktort is, mikor felfe-
dezte a lapot.“

Megjegyzendő, hogy ennél a lapnál dolgozott a
fiatal Zalka Máté is. Ő látta el többek között a lap-
kihordó szerepkörét. A lapról, a két szerkesztő ki-
végzéséről megemlékezik Rónay György is már em-
lített könyvében. Markovits Rodion idézett cikkében
utal a néhány hónap múlva megjelent első nyomta-
tott lapokra is, amelyek már a forradalmi agitátorok
buzdításával és segítségével láttak napvilágot az ir-
kutszki, novonikolajevszki és az acsinszki táborok-
ban. A krasznojarszki táborban az első vörös-ori-
entációjú lapot, a *Kommunát* Méhes Lajos szerkesztette.
A hetente kétszer megjelenő lap munkatársai „Szűcs
budapesti tanító“ és „Tóth kántor, szibériai hírlap-
író“ voltak, valamint Markovits Rodion.

A forradalom győzelme után megkezdődött a hadi-
foglyok szabadon bocsátása, az ott maradt és a ké-
sőbb emigrált magyar írodalmárok, tollforgatók köz-
pontja Moszkva lett. Itt jelentek meg a szovjet kor-
mány hathatós támogatásával a szocializmus eszméit
propagáló könyvek és folyóiratok. A két világháború
közötti emigráns irodalom, ha nem is tisztázottak
még teljesen bonyolult vonatkozásai, lényegében is-
mert. A szibériai fogoly-irodalom írott emléke azon-
ban még összegyűjtésre várnak. Minden levél, újság-
szám történelmi és művelődéstörténeti értékű a ku-
tatók számára.

Szekernyés János